

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ
«КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ
імені ІГОРЯ СІКОРСЬКОГО»
Факультет соціології і права
Кафедра філософії**

«До захисту допущено»
Завідувач кафедри
Богачев Р.М.

«19» червня 2023 р.

**Кваліфікаційна робота
на здобуття ступеня бакалавра
зі спеціальності 231 Соціальна робота
освітньо-професійна програма «Міжнародні соціальні проекти
та волонтерська діяльність»
на тему: «Соціальна робота з сім'ями, що виховують дітей - сиріт та
дітей, позбавлених батьківського піклування»**

Виконав:

здобувач IV курсу, групи СР-91

Дичок Роман Валерійович

Керівник:

Доц. кафедри філософії, к. філос. н., доц.

Коваль Олена Аркадіївна

Рецензент:

ст. викладач кафедри теорії та практики управління

Іщенко Анна Миколаївна

**Засвідчую, що у цій дипломній роботі немає запозичень з праць інших
авторів без відповідних посилань.**

Студент Дичок Р.В.

Київ – 2023

АНОТАЦІЯ

Дичок Р.В. Соціальна робота з сім'ями, що виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.. – На правах рукопису. Дипломна робота на здобуття ступеня магістра зі спеціальності 231 Соціальна робота. – Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», кафедра філософії. – Київ, 2023. – 74 с., список джерел з 57 найменувань.

Ця робота присвячена аналізу і вдосконаленню соціальної роботи з сім'ями, що виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Вона включає в себе оцінку ефективності поточної практики та виявлення її проблем і викликів. Дослідження представляє стратегії зміцнення соціальної підтримки таких сімей, а також пропозиції щодо політики та законодавства в даній області.

Результати аналізу свідчать про велику потребу у системному підході до роботи з такими сім'ями, що передбачає не лише допомогу в організації догляду за дітьми, але й психологічну підтримку, соціально-економічне забезпечення, а також створення сприятливого соціокультурного середовища.

Робота містить ряд рекомендацій щодо вдосконалення методології соціальної роботи з такими сім'ями, що може бути корисним для фахівців соціальної сфери, а також для органів влади при формуванні політики у сфері соціального захисту населення.

Особливу увагу приділено розробці нових підходів до підтримки сімей, що опікуються дітьми-сиротами або дітьми, від яких батьків позбавили батьківських прав. Це передбачає зокрема забезпечення психологічної підтримки сімей, надання консультацій з питань виховання та соціального захисту, організацію різноманітних форм роботи (тренінги, семінари, майстер-класи).

У дипломній роботі також пропонується ряд законодавчих ініціатив, спрямованих на підвищення ефективності соціальної роботи з відповідними сім'ями. Вони включають зокрема внесення змін до діючого законодавства з метою зміцнення правового статусу таких сімей, розробку нових механізмів соціальної підтримки, забезпечення доступу до якісних соціальних послуг.

Отримані результати можуть бути використані в науковій, навчальній та практичній діяльності спеціалістів у галузі соціальної роботи, а також при прийнятті рішень на різних рівнях управління соціальною сферою.

Ключові слова: соціальна робота, сім'ї, діти-сироти, діти, від яких батьків позбавили батьківських прав, соціальна підтримка, політика в області соціальної роботи, законодавство, вдосконалення практики соціальної роботи.

ABSTRACT

Dychok R.V. Social work with families raising orphaned children and children whose parents have been deprived of parental rights. - For manuscript rights. Master's thesis for obtaining a Master's degree in Social Work, specialty 231. - National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute», Department of Philosophy. - Kyiv, 2023. - 74 p., list of sources with 57 titles.

This work is devoted to the analysis and improvement of social work with families raising orphaned children and children whose parents have been deprived of parental rights. It includes an assessment of the effectiveness of current practice and identification of its problems and challenges. The study presents strategies for strengthening the social support of such families, as well as proposals for policy and legislation in this area.

The results of the analysis indicate a great need for a systemic approach to work with such families, which involves not only assistance in organizing child care, but also psychological support, socio-economic provision, and the creation of a favorable socio-cultural environment.

The work contains a number of recommendations for improving the methodology of social work with such families, which may be useful for social sphere professionals, as well as for authorities in forming policies in the field of social protection of the population.

Particular attention is paid to the development of new approaches to supporting families caring for orphaned children or children deprived of parental rights. This includes, in particular, providing psychological support for families, providing consultations on education and social protection, organizing various forms of work (training, seminars, workshops).

The thesis also proposes a number of legislative initiatives aimed at improving the effectiveness of social work with the relevant families. These include, in particular, amendments to current legislation in order to strengthen the legal status of such families, the development of new mechanisms of social support, ensuring access to quality social services.

The results obtained can be used in the scientific, educational and practical activities of specialists in the field of social work, as well as in decision-making at various levels of social sphere management.

Keywords: social work, families, orphaned children, children deprived of parental rights, social support, policy in the field of social work, legislation, improvement of social work practice.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ІЗ СІМ'ЯМИ, ЩО ВИХОВУЮТЬ ДІТЕЙ - СИРІТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ.....	7
1.1. Теоретичні та правові засади соціальної роботи з сім'ями, що виховують дітей - сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування	7
1.2. Методи та підходи у соціальній роботі з сім'ями, що виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.....	22
Висновки до 1 розділу	29
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИКА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З СІМ'ЯМИ, ЩО ВИХОВУЮТЬ ДІТЕЙ - СИРІТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ.....	31
2.1. Оцінка ефективності соціальної роботи з сім'ями що виховують дітей - сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування,.....	31
2.2. Проблеми та виклики у соціальній роботі з сім'ями, що здійснюють сімейне виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.	42
Висновки до 2 розділу	45
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ФОРМ І МЕТОДІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З СІМ'ЯМИ, ЩО ВИХОВУЮТЬ ДІТЕЙ-СИРІТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ.....	47
3.1. Підходи та стратегії зміцнення соціальної підтримки сімей опікунів та піклувальників, прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу.47	
3.2. Пропозиції щодо політики та законодавства в області соціальної роботи з відповідними сім'ями	55
Висновки до 3 розділу	60
ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	65
ДОДАТКИ.....	72

ВСТУП

Актуальність теми. Соціалізація та виховання, «забезпечення захисту прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, на належні умови проживання, здобуття певного рівня освіти, професійної орієнтації, соціальної адаптації та підготовки їх до самостійного життя та праці» (Закон «Про охорону дитинства», 2001); є важливою, соціально значущою справою усього суспільства. Діти-сироти та соціальні сироти - це діти, які потребують особливого захисту держави, піклування та допомоги з боку недержавних, в тому числі і благодійних організацій, благополучних родин, які готови піклуватися про таких дітей, усіх свідомих громадян нашої країни. Сучасне законодавство України визначає пріоритетність сімейного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, перед їх влаштуванням до інституційних інтернатних закладів для дітей-сиріт.

Сирітство та соціальне сирітство зокрема стало актуальною проблемою українського суспільства в контексті кризи інституту сім'ї та його нездатності протистояти соціальним, економічним і політичним змінам. Відсутність батьківського піклування негативно впливає на соціалізацію дитини, спричиняє деструктивні прояви в її поведінці. Все це підкреслює важливість розробки державної сімейної політики, спрямованої на подолання наслідків сирітства та соціального сирітства.

Соціальні сироти – це діти, які мають родину, але залишились без піклування батьків з різних причин. Незважаючи на певні досягнення в розв'язанні проблеми, масштаби соціального сирітства продовжують зростати, а феномен набуває нових форм.

Проблема сирітства визнається у всьому світі, але шляхи її подолання залежать від різних факторів, таких як соціально-економічний розвиток, економічне становище та політичний устрій країни. Важливою задачею

держави та суспільства є забезпечення права дитини на виховання в сім'ї, яке закріплено в міжнародних та національних документах.

Як соціальна держава, Україна має прикладати зусилля для підтримки сімей, створення оптимальних умов для розвитку дітей та запобігання передачі їх на виховання в державні заклади, зберігаючи право дитини на виховання в сім'ї. У цьому контексті, соціальна робота з сім'ями, що виховують дітей-сиріт та дітей, чиїх батьків позбавили батьківських прав, відіграє ключову роль у підтримці родин, які переживають труднощі, та забезпеченні добробуту дітей.

Ця проблема вимагає інтегрованого підходу та співпраці між різними інституціями, такими як державні органи, неприбуткові організації, професійні спілки та громадськість. Важливо виявляти сім'ї, які потребують підтримки, надавати допомогу в розв'язанні їх проблем, а також сприяти розвитку мережі соціальних служб, які забезпечують реалізацію прав дитини на виховання в сім'ї.

У сучасному суспільстві проблеми соціального захисту та підтримки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, займають одне з провідних місць. Вирішення цих питань вимагає постійного аналізу, удосконалення та розробки нових підходів в сфері соціальної роботи. У даній дипломній роботі буде розглянуто сучасний стан соціальної роботи з сім'ями, що виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, та розроблено рекомендації щодо її вдосконалення.

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що численність дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в Україні залишається на високому рівні. Відповідно до цього, соціальна робота з такими сім'ями має велике значення для забезпечення благополуччя дітей та їх інтеграції в суспільство. Тому розробка ефективних механізмів підтримки та соціального супроводу цих сімей є вкрай актуальною проблемою сучасної соціальної роботи.

Стан наукової розробленості проблеми свідчить про значний обсяг досліджень з питань соціальної роботи з сім'ями, що виховують дітей-сиріт та

дітей, позбавлених батьківського піклування. Проте, незважаючи на численні наукові роботи, потреба в пошуку нових підходів та методів в соціальній роботі з цими сім'ями залишається актуальною, оскільки зміни в суспільстві вимагають адаптації та удосконалення практик та стратегій соціальної роботи.

Проблеми соціального сирітства досліджують: Артющкіна Л., Зверева І., Кальченко Л., Капська А., Коваленко О., Полянничко А., Рощина Л., Шульга О.

Проблемам соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування присвячено роботи Агаркової Н., Головак С., Зеленої І., Зайцева О., Карамана О., Ковчини І., Кривачук Л., Лукашова, Пліско С., Тішенко В. та ін.

Теоретичні та практичні проблеми соціальної роботи з сім'ями, які виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування досліджують: Кисельова О., Коваленко І., Корольова В., Левченко К., Міщенко В., Оніщенко Н., Сунегін С., Поліщук В., Пілюгіна Н., Резнікова О., Томіліна В., Українська Н., Черниш Н.

Методики соціальної роботи з дітьми сиротами та сім'ями, що їх виховують, шляхи превенції соціального сирітства досліджують: Безпалько О., Волобуєва Н., Глухова, Ігнатенко К. Д. О., Кальченко Л., Ковальчук, Л. Манохіна І., Мельник Т., Пархоменко О., Пінчук І., Сидоренко В., Харченко С.

Форми сімейного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в Україні досліджують: Багрій Т., Балакирева О., Барабанова О., Борисова В., Волинець Л., Комарова Н., Максимова Т., Слабкий Г., Тунтуєва С., Харченко Л.

Враховуючи соціальну значність забезпечення прав дитини на сімейне виховання, та необхідність вдосконалення форм та методів соціальної роботи з сім'ями, що виховують дітей - сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування необхідно провести дослідження проблем та викликів що виникають в таких сім'ях та в роботі соціальних служб з цією категорією сімей.

Об'єктом дослідження є процес соціальної роботи з сім'ями, що виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Предметом дослідження є методи та стратегії в соціальній роботі з сім'ями, що виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Мета дослідження: визначити ефективні методи та стратегії соціальної роботи з сім'ями, що виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, та розробити рекомендацій щодо вдосконалення соціальної роботи, у напрямку соціальної підтримки таких сімей.

Для досягнення мети поставлено **такі завдання:**

- 1). розкрити теоретичні основи соціальної роботи з сім'ями, що виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;
- 2). охарактеризувати підходи та методи соціальної роботи з різними категоріями сімей,;
- 3). проаналізувати сучасний стан та оцінити ефективність соціальної роботи з сім'ями опікунів та піклувальників, прийомними сім'ями та дитячими будинками сімейного типу в Україні;
- 4). визначити проблеми та виклики, що постають перед соціальними службами та волонтерськими та благодійними організаціями в соціальній роботі з відповідними сім'ями;
- 5). проаналізувати сучасні підходи до забезпечення права дитини на виховання в сім'ї та визначити ефективні стратегії зміцнення соціальної підтримки сімей, що виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.
- 6). визначити проблеми та недоліки в соціальній роботі з відповідними сім'ями та розробити підходи та стратегії зміцнення соціальної підтримки таких сімей;
- 7). розробити пропозиції щодо політики та законодавства в області соціальної роботи з сім'ями, що виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Методи дослідження. У процесі виконання дипломної роботи було використано комплекс теоретичних та емпіричних методів наукового пізнання, що дозволило дослідити особливості соціальної роботи із сім'ями, що виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Методи аналізу - синтезу: використовувалися для розкриття сутності та особливостей методів та підходів у соціальній роботі з означеною категорією сімей, для вивчення наукової літератури. Методи індукції та дедукції: використовувалися для формування загальних та конкретних висновків на основі аналізу теоретичних концепцій та емпіричних даних.

Методи систематизації та узагальнення: використовувалися для визначення ключових концепцій, теоретичних підходів та обґрунтування практичних рекомендацій. Для збору та обробки емпіричних даних було застосовано статистичні методи, метод порівняльного аналізу, а також методи експертних оцінок, спостереження та опитування для проведення емпіричного дослідження.

Теоретична і практична цінність роботи полягає у розгляді сучасних підходів та стратегій соціальної роботи з сім'ями, що виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. В роботі розроблено конкретні рекомендації щодо вдосконалення соціальної роботи з такими сім'ями, які можуть бути використані спеціалістами соціальної сфери та органами влади для покращення соціального захисту та підтримки цих сімей.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, поділених на підрозділи, висновків та рекомендацій, списку посилань. Загальний обсяг роботи – 74 сторінки (з них 62 основного тексту). Список використаних джерел містить 68 найменувань

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ІЗ СІМ'ЯМИ, ЩО ВИХОВУЮТЬ ДІТЕЙ - СИРІТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

1.1. Теоретичні та правові засади соціальної роботи з сім'ями, що виховують дітей - сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування

Теоретичною основою дослідження проблем соціальної роботи з сім'ями, що виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, є роботи психологів, соціологів, соціальних педагогів, фахівців з проблем соціальної роботи. Так, Кальченко Л зазначаючи, «що поняття „сирітство” є багатоаспектним і може розглядатися з точки зору різних наукових підходів» підкреслює, що в історичному аспекті «сирітство – це соціальне явище, невід’ємний елемент людської цивілізації. В усі часи війни, епідемії, стихійні лиха й інші причини призводили до загибелі батьків, внаслідок чого діти становилися сиротами. У Біблії та стародавніх літературних джерелах є згадки про відмову батьків від власних дітей, про підкидьків, які виховуються у чужих родинах» (2012, с.161).

Дитина-сирота – це особа, яка втратила одного або обох батьків через їхню смерть, відсутність або невідоме місце перебування (Вишневська, 2018, с. 102). Таким чином, діти-сироти можуть опинитись у вкрай складних життєвих обставинах та потребувати допомоги з боку соціальних служб та сімейного середовища.

З іншого боку, дитина, чийх батьків позбавили батьківських прав, - це дитина, що відчуває відсутність батьківської опіки або забезпечення внаслідок судового рішення, виробленого через систематичне невиконання батьками своїх обов'язків. Це може включати фізичне або психічне знущання, економічне зловживання, позбавлення основних потреб або навіть відмову від виховання (Головань, 2014, с. 110).

Обидві групи дітей зазнають певних труднощів у своєму розвитку та соціалізації. Однак для них існують різні форми соціальної роботи та допомоги, оскільки їхні потреби можуть відрізнятися.

«Кодекс про шлюб та сім'ю України, Закон України „Про охорону дитинства” передбачають декілька форм утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування: усиновлення (удочеріння), передача їх під опіку (піклування), на виховання в сім'ї громадян України, у дитячі будинки сімейного типу, та на повне державне утримання до навчально-виховних закладів» (Бондаренко, 2012, с.151).

Соціальна робота з дітьми-сиротами має на меті надати дитині стабільність, безпеку та можливість зростати в ласкавому сімейному середовищі. Це може включати допомогу в пристосуванні до нової сім'ї або підтримку в процесі переходу до незалежного життя після віку підлітка (Касянчук, 2017).

Соціальна робота з дітьми, чиїх батьків позбавили батьківських прав, передбачає активні зусилля, спрямовані на підтримку дитини в розвитку та соціалізації, а також на відновлення сімейних відносин, якщо це можливо і відповідає інтересам дитини. Це може включати психологічну допомогу, юридичну підтримку, освітні послуги та роботу з батьками щодо відповідального батьківства та забезпечення добробуту дитини.

Діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування можуть бути класифіковані за різними параметрами. Згідно з дослідженнями Мельника (2010), вони можуть бути поділені на наступні категорії:

1. За причинами сирітства:

- а) соціальне сирітство (діти, чиїх батьків позбавили батьківських прав або тимчасово обмежено їх права);

- б) біологічне сирітство (діти, які втратили одного або обох батьків).

2. За віком дитини:

- а) дошкільники (до 6 років);

- б) молодший шкільний вік (6-11 років);

в) середній шкільний вік (12-16 років);

г) старший шкільний вік (17-18 років).

3. За ступенем позбавлення батьківських прав:

а) повне позбавлення;

б) часткове позбавлення;

в) тимчасове обмеження.

4. За соціально-економічним становищем сім'ї:

а) сім'ї з низьким рівнем доходів;

б) середнього рівня доходів;

в) високого рівня доходів.

5. За регіональними особливостями:

а) міські діти;

б) сільські діти.

Кальченко Л.В. в роботі «Соціальне сирітство як суспільне явище: поняття і причини виникнення» узагальнює уявлення суспільства про соціальне сирітство:

Таким чином, відповідно до існуючих уявлень суспільства соціальні сироти – це діти, у яких батьки є живими, але не опікуються власними дітьми, не надають їм необхідної допомоги і підтримки, не виконують власних батьківських обов'язків, а часто й зловживають своїми батьківськими правами до такої міри, що залишати з ними дітей навіть небезпечно для нормального розвитку і виховання дитини, а іноді і для її здоров'я та життя. Тобто, соціальна сирота – це дитина, яка залишилася без батьківського піклування у зв'язку із складною життєвою ситуацією, пов'язаною із сімейним неблагополуччям

(алкоголізмом і наркоманією батьків, їх антисоціальним способом життя, тяжкими психічними захворюваннями тощо) (2012, с.165).

Кальченко Л. наголошує на необхідності розгляду відповідної законодавчої бази України. для створення «цілісного уявлення про змістовну сутність поняття „соціальне сирітство”» (2012, с .)

Так, проведений якісний контент-аналіз нормативно-правових актів, що регламентують діяльність держави щодо соціального захисту сиріт, показав, що на законодавчому рівні терміни „соціальне сирітство”, „соціальні сироти” як правова категорія не використовуються взагалі, вони замінюються такими поняттями як „діти-сироти”, „діти, позбавлені батьківського піклування”, „особи із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування” (Кальченко, 2012, с.165.).

Дійсно, у Законі України „Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування” зазначено наступне:

„...дитина-сирота – дитина, в якої померли чи загинули батьки; діти, позбавлені батьківського піклування – діти, які залишилися без піклування батьків у зв’язку із позбавленням їх батьківських прав, відібранням у батьків без позбавлення батьківських прав, визнанням батьків безвісно відсутніми або недієздатними, оголошенням їх померлими, відбуванням покарання в місцях позбавлення волі та перебуванням їх під вартою на час слідства, розшуком їх органами

внутрішніх справ, пов'язаним з ухиленням від сплати аліментів та відсутністю відомостей про їх місцезнаходження, тривалою хворобою батьків, яка перешкоджає їм виконувати свої батьківські обов'язки, а також підкинуті діти, батьки яких невідомі, діти, від яких відмовилися батьки, та безпритульні діти” (ЗАКОН, 2001, Р.1, ст.1).

Тобто, у законі дано загальне визначення сирітства як соціального явища. основні причини даного соціального явища

Діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, є вразливою категорією суспільства, яка потребує особливої уваги та підтримки з боку соціальних працівників. Зазначені діти можуть бути класифіковані за різними параметрами, такими як причини сирітства, вік, ступінь позбавлення батьківських прав, соціально-економічне становище сім'ї та регіональні особливості (Бандурка, 2011).

Визначення понять сирітство та соціальне сирітство важливе для подальшого розвитку теоретичних концепцій соціальної роботи з цією категорією дітей та сімей з метою подальшого розвитку законодавчої бази та розробки практичних дій, щодо превенції соціального сирітства та допомоги сім'ям, які виховують дітей сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Кальченко Л.В. у статті «Соціальне сирітство як суспільне явище: поняття і причини виникнення» визначає сирітство як «...особливе соціально-педагогічне явище, яке виникає у результаті розриву соціальних зав'язків дитини із сім'єю, наслідком якого є формування у дитини-сироти особистих властивостей та якостей, що перешкоджають її успішній соціалізації і самостійній життєдіяльності та проявляються у девіаціях різного характеру» (Кальченко, 2012,с.166). Далі в статті зазначається наступне:

Під соціальним сирітством ми розуміємо особливий соціально-патологічний стан дитинства, що характеризується наявністю у суспільстві дітей, які залишилися без піклування біологічних батьків, що фактично не здійснюють своїх обов'язків щодо виховання, розвитку і соціалізації власних дітей у зв'язку із соціально-економічними, моральними, психолого-педагогічними, медичними причинами через відсутність достатніх матеріальних, фінансових, соціокультурних, загальних соціальних умов для виконання батьківських обов'язків та недостатність у них почуття відповідальності, любові та милосердя (Кальченко, 2012, с.166-167).

Чітке визначення цих категорій допомагає усвідомити різні аспекти ситуацій, з якими зіштовхнуться соціальні працівники, а також розробити належний підхід до кожного окремого випадку. Знання про ці категорії дозволяє забезпечити ефективну підтримку дітей-сиріт та дітей, чийх батьків позбавили батьківських прав, з метою забезпечення їхнього захисту, благополуччя та розвитку (Борисова, 2019, с. 90-91).

Важливе значення для розробки дієвих стратегій соціальної підтримки та захисту цієї категорії дітей та сімей, які їх виховують, мають емпіричні дослідження та теоретичні узагальнення щодо специфіки психології дітей, позбавлених батьківського піклування. Так, Кальченко Л. зазначає, що «соціально-психолого-педагогічні особливості дітей категорії соціальних сиріт» досліджуються багатьма психологами та педагогами: Л. Виготським, Т. Зайцевською, Н. Йорданським, М. Крупініною, А. Кацера, Ю. Клейбергом, А. Лурія, А. Макаренком, Т. Малихіною, Л. Оліференко, А. Прялухіною, А. Реаном, С. Рубінштейном, І. Цушко, С. Шацьким, В. Шульгою, Є. Холостовою та іншими (Кальченко, 2018, с.220).

Соціальні працівники повинні враховувати усі особливості цих категорій дітей, працювати на зміцнення їхнього самовизначення та самооцінки, а також сприяти їхній соціалізації та інтеграції у суспільство. Важливо надавати їм доступ до якісної освіти, медичних послуг та інших необхідних ресурсів для повноцінного розвитку.

Важливим напрямом розвитку українського суспільства є вдосконалення системи соціального захисту і підтримки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Тому «задля поліпшення ситуації державним та громадським установам та організаціям необхідно приділяти увагу соціальному, матеріальному, моральному становищу сучасної сім'ї, пропагувати засобами масової інформації здоровий спосіб життя, повноцінну родину, яка свідомо і серйозно ставиться до питання народження дитини і здатна її виховувати і забезпечувати» (Бондаренко, 2012, с.151).

Соціальна робота з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, стикається з проблемами, які потребують уваги.

Таблиця 1.1

Проблеми та перспективи соціальної роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування

Проблеми	Перспективи розвитку соціальної роботи
Недостатній ресурсний забезпечення соціальних служб	Адекватне фінансування соціальних служб
Не інформованість батьків та громадянського суспільства	Інформаційно-просвітницькі кампанії
Недосконалість законодавчої бази	Вдосконалення законодавчої бази

Таблиця 1.1 відображає проблеми та перспективи соціальної роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування. Недостатнє ресурсне забезпечення соціальних служб, не інформованість батьків та громадянського суспільства, а також недосконалість законодавчої бази є проблемними аспектами. Проте, перспективи розвитку полягають у забезпеченні адекватного фінансування, проведенні інформаційно-

просвітницьких кампаній та вдосконаленні законодавчої бази. Ці кроки сприятимуть поліпшенню якості соціальної підтримки та забезпеченню дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, можливостями для майбутнього розвитку.

Розв'язання проблем, пов'язаних з дітьми-сиротами та дітьми, чийх батьків позбавили батьківських прав, вимагає комплексного підходу, спільної роботи різних соціальних служб, органів опіки та піклування, а також громадськості (Бевз, Кузьмінський & Нескучаєва, 2003). Лише враховувати права та інтереси дітей, а також розбудовувати систему підтримки для прийомних сімей, які надають новий дім та турботу цим дітям. Важливо забезпечити стабільність та надійність виховного середовища для дітей, де вони можуть розкривати свій потенціал і виростати у здорових та щасливих особистостей.

Отже, розуміння поняття дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування дозволяє соціальним працівникам та іншим фахівцям займатися соціальною роботою з відповідними сім'ями ефективно та з урахуванням конкретних потреб і особливостей кожної дитини. Це сприяє забезпеченню їхнього захисту, благополуччя та повноцінного розвитку, створюючи міцні основи для їх майбутнього успіху та щастя.

В Україні сирітство та позбавлення батьківських прав регулюються рядом законодавчих актів, зокрема Законом України «Про захист дитинства» (2001) та Сімейним кодексом України (2002). Згідно з цими документами, процедура проходить у два етапи: визначення статусу дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, та забезпечення прав та інтересів такої дитини (Постанова Кабінету Міністрів України № 866 від 08.08.2018 р.).

Згідно зі статтею 3 Закону України «Про захист дитинства», «дитина-сирота - це дитина, яка втратила обох батьків або одного з них, якщо інший батько відсутній. Дитина, позбавлена батьківського піклування, - це дитина, чийх батьків позбавлено батьківських прав, відсторонено від піклування про

дитину або обмежено в правах на піклування» (Стаття 3 Закону України «Про захист дитинства»).

Процедура набуття статусу дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, розписана в деталях на сайті Безоплатної правової допомоги (Бондаренко, 2008). Зокрема, процес набуття статусу включає оформлення відповідних документів, звернення до органів опіки та піклування, розгляд справи в суді, оформлення рішення суду та отримання відповідного свідоцтва.

Сирітство та позбавлення батьківських прав можуть мати значний негативний вплив на психологічний розвиток дитини. За результатами досліджень Мельника (2010), діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, можуть переживати почуття втрати, невпевненості, тривоги та ізоляції. Важливо, щоб соціальні працівники та психологи надавали відповідну підтримку цим дітям на різних стадіях їхнього розвитку та адаптації.

Важливим етапом роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, є врахування вікових особливостей (Поліщук, 2016). Кожен віковий період вимагає особливого підходу в роботі з дитиною:

- 1) Дошкільний вік: підтримка емоційного зв'язку, розвиток базових навичок самообслуговування та соціалізації.
- 2) Молодший шкільний вік: розвиток навичок спілкування, навчання та соціальної адаптації.
- 3) Середній шкільний вік: допомога в осмисленні ситуації сирітства, підтримка в розвитку самооцінки та формуванні моральних цінностей.
- 4) Старший шкільний вік: підготовка до самостійного життя, професійна орієнтація та підтримка в процесі вибору майбутньої кар'єри.

У сфері соціальної роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, важливо мати чітку структуру та організацію роботи. Рис. 1.1 надає загальну структуру соціальної роботи з цією категорією дітей, включаючи виявлення та попередження факторів ризику, надання

соціальних послуг, захист прав дитини, розвиток мережі закладів опіки та використання підтримки громадськості та волонтерів.

Рис. 1.1. Структура соціальної роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування

Рис. 1.1 надає структуру соціальної роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування. Ця структура включає кроки, такі як виявлення факторів ризику, надання соціальних послуг, захист прав дитини, розвиток мережі закладів опіки та підтримку громадськості та волонтерів. Впровадження такої структури сприятиме ефективній та систематичній роботі з цією вразливою категорією дітей, забезпечуючи їм належну підтримку та можливості для розвитку та благополуччя (Оніщенко & Сунегін, 2013).

Соціальні служби відіграють ключову роль у роботі з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування. Вони займаються превентивними заходами, ідентифікацією ризиків, моніторингом сімейних відносин, організацією допомоги та підтримки дітям та їхнім сім'ям (Ковальчук, 2017). Основні функції соціальних служб в роботі з цією категорією дітей включають:

- Забезпечення прав дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, згідно з чинним законодавством України.
- Виявлення та попередження факторів ризику у сім'ях, де є підстави вважати, що батьківські права можуть бути позбавлені або обмежені.
- Організація і надання соціальних послуг для дітей та їх сімей, спрямованих на забезпечення добробуту дитини та підтримку сімейних відносин.
- Сприяння розвитку мережі державних та приватних закладів опіки, піклування, виховання та реабілітації для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.
- Сприяння залученню громадськості, благодійних організацій та волонтерів у роботі з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування.

На сьогоднішній день соціальна робота з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, стикається з рядом проблем, серед яких:

1. Недостатній ресурсний забезпечення соціальних служб (Шевченко & Черняк, 2019).
2. Не інформованість батьків та громадянського суспільства про права та можливості дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також про роль соціальних служб у захисті прав дітей (Ковальчук, 2017).
3. Недосконалість законодавчої бази та відсутність єдиної методики роботи з цією категорією дітей на різних етапах їхнього розвитку та соціальної адаптації (Поліщук, 2016).

З огляду на ці проблеми, перспективними напрямками розвитку соціальної роботи з дітьми-сиротами та дітьми, чийх батьків позбавили батьківських прав, є:

а) Забезпечення адекватного фінансування соціальних служб та розвиток мережі закладів опіки, піклування, виховання та реабілітації для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

б) Проведення інформаційно-просвітницьких кампаній з метою підвищення обізнаності суспільства про права та можливості дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також про роль соціальних служб у захисті прав дітей.

с) Вдосконалення законодавчої бази та розробка єдиної методики роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, з урахуванням вікових особливостей, потреб та можливостей дітей на різних стадіях їхнього розвитку та соціальної адаптації.

Важливим аспектом соціальної роботи з обома категоріями дітей є співпраця з іншими соціальними службами та організаціями, які пропонують спеціалізовані послуги та ресурси для задоволення потреб дітей (*Оцінка потреб дитини та її сім'ї*, 2010). Це може включати школи, органи опіки та піклування, медичні заклади, неприбуткові організації та місцеві громади.

Соціальна робота з сім'ями, що виховують дітей-сиріт та дітей, чиїх батьків позбавили батьківських прав, передбачає комплексну підтримку, спрямовану на забезпечення добробуту дітей та сімей, їхню інтеграцію в суспільство та забезпечення здорового розвитку та соціалізації дітей (Міщенко, 2014).

Отже, поняття дитини-сироти та дитини, чиїх батьків позбавили батьківських прав, мають свої особливості та потребують відповідного підходу у соціальній роботі. Спеціалісти у сфері соціальної роботи мають застосовувати різні методики та практики, щоб врахувати специфіку кожної ситуації та відповідати потребам дітей та їхніх сімей.

1.2. Методи та підходи соціальної роботи з сім'ями, що виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування

Робота з сім'ями, що виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, вимагає комплексного підходу та врахування особливостей кожної конкретної сім'ї. У науковій літературі виділяють ряд методів та підходів до соціальної роботи з такими сім'ями, зокрема:

1) Кейс-менеджмент – це індивідуальний підхід до роботи з сім'ями, який передбачає аналіз конкретної ситуації, розробку плану дій та моніторинг результатів (Сміт, 2010). У процесі кейс-менеджменту соціальний працівник враховує потреби сім'ї, ресурси, можливості допомоги від державних та недержавних організацій.

2) Системний підхід – підход, який включає аналіз сімейного середовища, взаємодії між членами сім'ї та впливу зовнішніх факторів (Багрій & Барабанова, 2017). Системний підхід передбачає розгляд сім'ї як взаємопов'язаної системи, що дозволяє виявити проблеми та ресурси для їх вирішення.

3) Групова робота – метод, що передбачає організацію роботи з групами сімей, що виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (Сидоренко, 2012). Групова робота сприяє обміну досвідом, підтримці та розвитку соціальних мереж. Такий підхід дозволяє сім'ям відчувати спільність та розуміння, що може позитивно впливати на їхню адаптацію та розвиток.

4) Сімейна терапія – підхід, який передбачає роботу зі всіма членами сім'ї та спрямований на відновлення гармонії, вирішення конфліктів та підвищення ефективності спілкування між членами сім'ї (Харченко, Безпалько & Пінчук, 2007). Сімейна терапія може включати різні методики, такі як гештальт-терапія, системно-сімейне консультування, навчання навичкам ефективного спілкування тощо.

5) Ресурсно-орієнтований підхід – метод, спрямований на виявлення ресурсів сім'ї та їх подальше зміцнення (Веретенникова, 2010). Ресурси можуть включати внутрішні (наприклад, навички, знання, відносини) та зовнішні (матеріальні, соціальні) ресурси, які можуть бути використані для поліпшення якості життя сім'ї.

6) Превентивний підхід – підхід, спрямований на запобігання виникненню проблем у сім'ях, що виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (Корольова & Левченко, 2020). Превентивні програми можуть включати навчання батьківським навичкам, розвиток соціальних мереж, психологічну підтримку тощо.

Таблиця 1.2

Основні методи та техніки соціальної роботи з сім'ями, що виховують дітей-сиріт та дітей, чиїх батьків позбавили батьківських прав

№	Метод	Техніка та інструмент	Основні завдання та принципи
1	Кейс-менеджмент	Діагностика сімейного становища	Виявлення потреб, проблем та ресурсів сім'ї
		Розвиток плану соціальної роботи	Розробка індивідуального плану допомоги сім'ї
		Супровід сім'ї	Надання допомоги та підтримки в процесі реалізації плану
		Моніторинг та оцінка результатів соціальної роботи	Контроль за процесом та оцінка ефективності заходів
2	Соціально-педагогічна робота	Робота з дітьми та батьками в сім'ї	Розвиток навичок виховання, підтримка психологічного становища
3	Групова робота	Створення груп підтримки	Обмін досвідом, підтримка та співпраця між сім'ями
4	Консультації	Індивідуальні та групові консультації	Психологічна, педагогічна та юридична допомога

Успішна соціальна робота з сім'ями, що виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування передбачає використання комбінації різних методів та підходів, які мають бути адаптовані до потреб та особливостей кожної сім'ї. Важливим аспектом є взаємодія соціального працівника з сім'єю, розуміння їх потреб та сприяння вирішенню проблем, з якими вони стикаються. У роботі з такими сім'ями важливо підтримувати емпатію, довіру та терпимість (Волинець & Комарова, 2019, с. 86-67).

Для ефективної роботи з сім'ями, що виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, необхідна взаємодія різних суб'єктів, включаючи державні та недержавні організації, соціальних працівників, психологів, лікарів, педагогів тощо. Така взаємодія допомагає створити сприятливі умови для розвитку дітей та підтримки сімей.

Класифікація методів соціальної роботи зі сказаними сім'ями може бути здійснена за різними критеріями. Згідно з дослідженнями Шевцової (2011), можна виділити такі основні методи соціальної роботи: кейс-менеджмент, соціально-педагогічна робота, групова робота та консультації. Ці методи можуть бути застосовані в різних формах, залежно від потреб сім'ї та задач соціального працівника.

Основними техніками та інструментами, які використовуються соціальними працівниками для роботи з сім'ями, що виховують дітей-сиріт та дітей, чийх батьків позбавили батьківських прав, є:

- діагностика сімейного становища;
- розвиток плану соціальної роботи;
- супровід сім'ї;
- моніторинг та оцінка результатів соціальної роботи (Коваленко, 2009).

Міждисциплінарний підхід в роботі з сім'ями, що виховують дітей-сиріт та дітей, чийх батьків позбавили батьківських прав, передбачає співпрацю різних спеціалістів, таких як психологи, педагоги, соціальні працівники та

юристи (Бандурка, 2011). Цей підхід сприяє більш ефективному вирішенню проблем сім'ї та організації комплексної допомоги.

Міжнародний досвід у галузі соціальної роботи з відповідними сім'ями демонструє, що в інших країнах, таких як США, Канада, Великобританія та Швеція, зосереджуються на таких принципах, як забезпечення стабільності, розвиток компетентності сімей, надання індивідуалізованої допомоги та залучення місцевої громади (Кобзева & Шапіро, 2015; Касянчук & Корсак, 2017). Аналіз такого досвіду може допомогти у розробці вітчизняних рекомендацій та стратегій.

Проблемами та викликами, з якими стикаються соціальні працівники в процесі роботи з сім'ями, що виховують дітей-сиріт та дітей, чийх батьків позбавили батьківських прав, можуть бути:

- обмежений доступ до ресурсів та підтримки для сімей;
- відсутність спеціалізованих послуг для сімей з особливими потребами;
- перевантаження соціальних працівників через високе навантаження на одного фахівця;
- труднощі у координації роботи між різними спеціалістами та організаціями.

Для подолання цих проблем можуть бути розроблені наступні рекомендації:

1. Забезпечення регулярного фінансування та ресурсів для роботи з відповідними сім'ями;
2. Розвиток мережі спеціалізованих послуг та ресурсних центрів;
3. Зменшення навантаження на соціальних працівників за допомогою залучення додаткових фахівців та добровольців;
4. Забезпечення ефективної координації та співпраці між усіма учасниками процесу соціальної роботи.

Міждисциплінарний підхід передбачає взаємодію різних спеціалістів, які спільно працюють над вирішенням проблем сім'ї. На рис.1.2 представлено приклад взаємодії між різними спеціалістами та сім'єю.

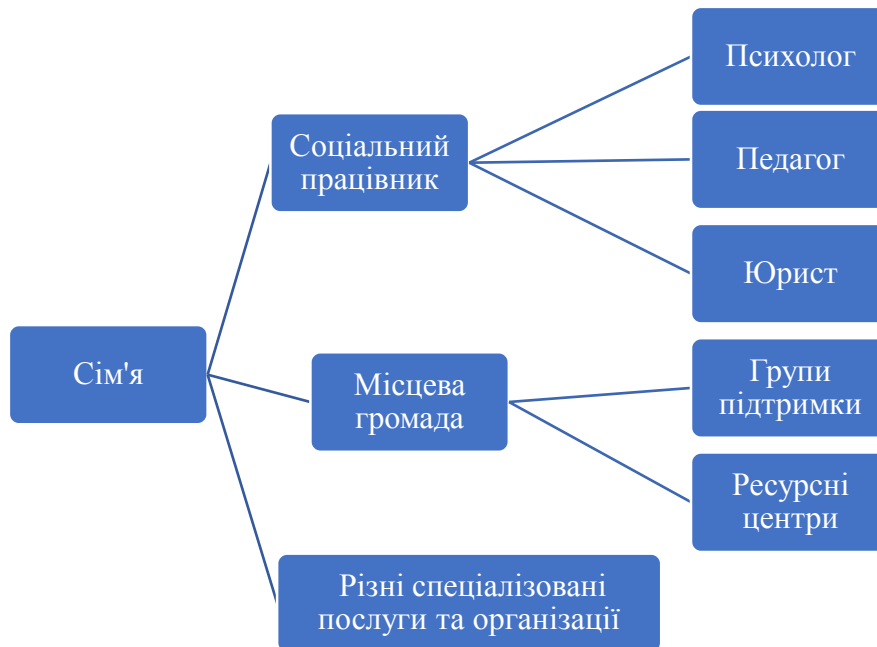

Рис. 1.2. Взаємодія спеціалістів у соціальній роботі з сім'ями, що виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

На основі аналізу літератури та практики соціальної роботи, можна рекомендувати такі напрямки розвитку соціальної роботи з сім'ями, що виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування:

- 1) Підвищення кваліфікації та компетентності соціальних працівників, педагогів, психологів та юристів для роботи зі специфічними сім'ями.
- 2) Впровадження нових методів та технік соціальної роботи, заснованих на міжнародному досвіді та сучасних наукових підходах.
- 3) Розвиток мережі ресурсних центрів, спеціалізованих послуг та груп підтримки на місцевому рівні.
- 4) Підтримка науково-дослідницької діяльності з метою постійного вдосконалення теорії та практики соціальної роботи з відповідними сім'ями.

Таким чином, розробка та впровадження ефективних методів та підходів соціальної роботи з сім'ями, що виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування є важливим завданням для спеціалістів та системи соціального забезпечення. Успішне вирішення цього завдання передбачає комплексний підхід, який поєднує зусилля соціальних працівників, педагогів, психологів, юристів, державних структур, громадських організацій та місцевих громад (Кривальчук, 2011, с. 138-139).

Враховуючи досвід інших країн, українська система соціальної роботи може підвищити ефективність своєї діяльності за допомогою реформ та інновацій, зокрема:

- а) Удосконалення законодавчої бази з метою забезпечення більшої підтримки та захисту прав сімей, які виховують дітей-сиріт та дітей, чийх батьків позбавили батьківських прав.
- б) Забезпечення дієвої системи раннього виявлення та вирішення проблем сімей, що опинилися в складних життєвих обставинах.
- с) Розширення мережі спеціалізованих послуг та ресурсних центрів, доступних для сімей з дітьми-сиротами та дітьми, чийх батьків позбавили батьківських прав.
- д) Залучення місцевих громад та громадськості до процесу підтримки та розвитку таких сімей, створення сприятливого середовища для вирішення їхніх проблем.
- е) Впровадження системи моніторингу та оцінки ефективності соціальної роботи з сім'ями, що виховують дітей-сиріт та дітей, чийх батьків позбавили батьківських прав, з метою постійної оптимізації та вдосконалення практики.

Використання цих принципів та рекомендацій у процесі реформування та модернізації системи соціальної роботи в Україні може сприяти підвищенню ефективності допомоги сім'ям, що виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (Кобзєва & Шапіро, 2015). Це, в свою чергу, сприятиме зміцненню сімейних відносин, забезпеченню належних

умов для розвитку дітей, а також розвитку соціальної стабільності та гармонії в суспільстві.

Щоб впровадити рекомендовані підходи та методики в практику соціальної роботи, необхідно забезпечити:

- Широке інформування спеціалістів та громадськості про сучасні підходи та методики соціальної роботи з сім'ями, що виховують дітей-сиріт та дітей, чиїх батьків позбавили батьківських прав.
- Організацію та проведення навчальних заходів, семінарів, тренінгів для підвищення кваліфікації спеціалістів, які працюють з такими сім'ями.
- Розробку та реалізацію конкретних програм та проектів, спрямованих на підтримку сімей, що виховують дітей-сиріт та дітей, чиїх батьків позбавили батьківських прав, з урахуванням місцевих особливостей та потреб.
- Взаємодію між різними структурами та організаціями, які займаються соціальною роботою, для координації зусиль та обміну досвідом.
- Моніторинг результатів та постійний аналіз ефективності впроваджених методів та підходів, що дасть можливість постійно вдосконалювати практику соціальної роботи та досягати кращих результатів у підтримці сімей, що виховують дітей-сиріт та дітей, чиїх батьків позбавили батьківських прав.

Врахування досвіду інших країн та застосування рекомендованих підходів у соціальній роботі допоможе українській системі покращити ефективність своєї діяльності. Реформи та інновації, такі як удосконалення законодавства, раннє виявлення проблем, розширення мережі послуг, залучення громадськості та моніторинг ефективності, сприятимуть зміцненню сімейних відносин, розвитку дітей та соціальної стабільності. Реалізація цих підходів вимагає широкого інформування, навчання спеціалістів, розробки програм та співпраці між організаціями. Постійний моніторинг та аналіз допоможуть вдосконалювати практику та досягати кращих результатів.

ВИСНОВКИ ДО 1 РОЗДІЛУ

Вивчення теоретичних основ соціальної роботи з відповідними сім'ями дозволяє зрозуміти важливі аспекти, пов'язані з поняттям дитини-сироти та дитини, чиїх батьків позбавили батьківських прав. Це допомагає усвідомити специфіку цієї вразливої категорії дітей та їхніх потреб.

При розробці стратегій соціальної роботи з відповідними сім'ями важливо застосовувати різні методи та підходи, які ми розглядали, вони є різноманітні. Це може включати індивідуальну роботу з кожною сім'єю, залучення до прийняття рішень, надання соціальних послуг, сприяння розвитку ресурсів сім'ї та співпрацю з іншими професіоналами. Такий комплексний підхід допомагає забезпечити належну підтримку та розвиток сімей, що виховують дітей-сиріт та дітей, чиїх батьків позбавили батьківських прав.

Враховуючи досвід інших країн, важливо проводити реформи та інновації у сфері соціальної роботи з відповідними сім'ями. Удосконалення законодавчої бази, раннє виявлення та вирішення проблем сімей, розширення мережі спеціалізованих послуг, залучення місцевих громад та моніторинг ефективності допомоги є ключовими факторами у поліпшенні роботи з такими сім'ями.

Для успішної практики соціальної роботи з відповідними сім'ями необхідно забезпечити широке інформування спеціалістів та громадськості про сучасні підходи та методики. Організація навчальних заходів, тренінгів та розробка програм сприятимуть підвищенню кваліфікації фахівців, що працюють з такими сім'ями.

Важливим елементом є взаємодія між різними структурами та організаціями, що займаються соціальною роботою, для координації зусиль та обміну досвідом. Це сприятиме створенню сприятливого середовища для розвитку та підтримки сімей, що виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Моніторинг результатів та постійний аналіз ефективності впроваджених методів та підходів є необхідним для постійної оптимізації та вдосконалення практики соціальної роботи з відповідними сім'ями.

Узагальнюючи, розуміння теоретичних основ соціальної роботи з відповідними сім'ями та застосування відповідних методів та підходів може сприяти підвищенню ефективності допомоги цим сім'ям, зміцненню сімейних відносин та створенню гармонійного суспільства. Це вимагає системних реформ, постійного вдосконалення практики та співпраці між усіма стейкхолдерами, що працюють у цій сфері.

РОЗДІЛ 2. ПРАКТИКА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З СІМ'ЯМИ, ЩО ВИХОВУЮТЬ ДІТЕЙ – СИРИТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

2.1. Оцінка ефективності соціальної роботи з сім'ями, що виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування

У результаті аналітичного перегляду джерельної літератури та інтернет-ресурсів (Громадська організація; Дитячі садочки; Дошкільний заклад; Ясла-садочок; Денисюк, 2016), було виділено наступні особливості домашніх практик соціально-педагогічного супроводу батьків:

- Обстеження родинного середовища дитини з метою встановлення контакту з дитиною та її родичами, визначення умов виховання;
- Організація «Днів відкритих дверей», що дає можливість батькам ознайомитися з дошкільною установою, її традиціями, правилами, особливостями навчально-виховного процесу, а також залучення батьків до участі в заходах закладу;
- Проведення індивідуальних та групових бесід;
- Організація індивідуальних та підгрупових консультацій;
- Проведення семінарів-практикумів з метою розвитку практичних навичок у батьків у вихованні дітей, ознайомлення з методиками та прийомами навчання;
- Проведення батьківських зборів (групових та загальних – зборів всього закладу) з метою представлення результатів навчально-виховної роботи, можливості спілкування з лікарем та іншими фахівцями, які надають інформаційну підтримку батькам щодо медичних та соціальних питань;
- Організація круглих столів, які сприяють обговоренню актуальних питань, аналізу педагогічних ситуацій, обміну досвідом батьків, демонстрації відеозаписів занять з дітьми;

- Організація брифінгів - зустрічей з батьками, під час яких активно обговорюється та аналізується конкретна соціальна проблема;
- Впровадження «Батьківської пошти» та «Телефону довіри», що сприяють анонімному визначенню актуальних проблем батьків, інформуванню педагогів про зміни у поведінці дітей;
- Діяльність консультативного пункту для батьків або осіб, які їх замінюють;
- Робота клубу свідомого батьківства «Школа батьківства»;
- Організація груп взаємопідтримки;
- Пропагування педагогічних знань через систему наочної агітації;
- Підготовка папок з комплектом методичних рекомендацій для батьків;
- Відвідування батьками підсумкових занять в групах дітей.

Всі ці методики спрямовані на стимулювання активної участі батьків у виховному процесі, забезпечуючи їх підтримку та облаштування оптимальних умов для розвитку та виховання дітей.

Виявлено ключові напрямки організації соціально-педагогічної допомоги батькам в основній частині дошкільних освітніх установ. Так, соціально-педагогічна підтримка батьків часто перетворюється на соціально-психологічну, де головною ціллю виступає психологічне супроводження батьків; обмежується наданням їм інформаційних послуг педагогічного характеру. Соціально-педагогічна підтримка батьків включає організацію педагогічних заходів, які реалізуються через такі форми роботи, як: семінари, круглі столи, консультації, батьківські збори, тематичні свята та ін. Основною метою цієї роботи є надання батькам інформації про розвиток, навчання та виховання дітей. У більшості дошкільних освітніх закладів прослідковується тенденція до злиття обов'язків соціального педагога та практичного психолога, і при відсутності соціального педагога, роботу з батьками частково здійснюють вихователі-методисти (Бондаренко, 2008).

Орієнтуючись на визначені в першому розділі особливості психофізичного розвитку та соціалізації дітей, акцентуємо на їх власні, специфічні потреби, які відрізняються від потреб здорових ровесників і вимагають більше уваги та турботи з боку дорослих, включаючи батьків. Водночас, потреби батьків безпосередньо пов'язані з потребами дітей, що ускладнені їхньою інвалідністю та впливають на життя всієї сім'ї (Борисова, 2019).

Отже, ініціація соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку передбачає розкриття особливостей життєдіяльності сім'ї, виявлення її проблем, визначення потреб дитини через аналіз потреб її батьків. Оскільки діти, враховуючи особливості свого віку (дошкільний період) та специфіку розбиткового порушення (психічного, мовленнєвого, моторного), зазвичай не можуть виразити, пояснити та обґрунтувати свої труднощі і потреби.

Підсумуючи аналіз практик та дослідження, виявлено, що батьки забезпечують догляд за дітьми, але в контексті виховання вони стикаються з значними труднощами, мають недостатній або досить поверховий рівень необхідних знань та досвіду. Ми дійшли висновку, що задоволення потреб дітей в більшій мірі залежить від рівня знань, умінь та розвитку відповідних навичок їхніх батьків, які формують їхній виховний потенціал. Це акцентує на необхідності розвитку виховного потенціалу батьків, що базується на систематичній оцінці їхніх потреб і становить суть соціально-педагогічної підтримки в дошкільних навчальних закладах (Бабаніна & Гриценко, 2016, с. 25-26).

Отже, метою соціально-педагогічної підтримки у контексті дослідження є розвиток виховного потенціалу батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах.

Спробуємо взяти під увагу викладений матеріал, ми провели навчальний експеримент, що містив два основних етапи. Дослідження відбувалося у

дошкільних освітніх установах різного типу, у м. Києві, що обмежує географічну розповсюдженість цього експерименту.

Таким чином, перша мета експерименту була спрямована на оцінку потреб батьків, які мають дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах. На другому етапі ми намагалися зрозуміти, наскільки ефективно забезпечується соціально-педагогічна підтримка таких батьків.

Завданнями першого етапу були:

1. Визначення основних потреб і проблем батьків у процесі догляду та виховання дітей з особливостями психофізичного розвитку.
2. Дослідження видів підтримки та спеціалістів, які надають допомогу батькам дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах.

Важливо зазначити, що досліджена нами джерельна база вказує на наявність різних методів вивчення життєдіяльності сім'ї з дитиною з особливостями психофізичного розвитку, таких як інтерв'ю, батьківські записки, спільне ведення щоденників батьків і спеціалістів.

Наприклад, вчений Лаврієно Ю. М. (2006) вказує на важливість ролі батьків у процесі оцінювання розвитку своєї дитини, чиї специфічні потреби можуть змінюватися протягом всього життя в залежності від оточення, стратегій, що використовуються для дитини. Ми акцентуємо, що батьки можуть збирати важливі дані, корисні для процесу оцінювання: медичні довідки, інформацію про зміни в поведінці, а також спостереження за освітніми потребами дитини. Вони також заповнюють специфічні форми, в яких оцінюють певні характеристики дитини за десятибальною шкалою або вказують на основні сильні та слабкі сторони дитини.

Учені вказують, що оцінка життєдіяльності таких родин повинна здійснюватися в тісному співробітництві з батьками, які надають різноманітну інформацію, яка може вплинути на навчання та виховання їхньої дитини (*Путівник для батьків дітей*, 2010). Наприклад: значуща медична інформація;

ефективні навчальні та поведінкові методики, які батьки застосовують вдома; зміни в сім'ї (смерть родичів, розлучення, безробіття і таке інше); минулий навчальний досвід дитини; існуюча мотивація та цілі, які батьки встановлюють перед собою щодо дитини.

Спеціалісти різних соціальних інституцій (практичний психолог, соціальний педагог, соціальний працівник, працівники громадських організацій) за допомогою розмов і ведення батьківських записів планують надання різних видів підтримки батькам вказаної категорії дітей. Так, під час бесіди спеціаліст отримує наступну інформацію: історія сім'ї, особливості перебігу вагітності та пологів; дати важливих подій розвитку дитини (перше слово, перший крок і т.д.); частота звернень батьків за медичною допомогою, обстеження, лікування та операції, дані про призначені медичні препарати, побічні ефекти, дози та цілі застосування; потреби догляду за здоров'ям; особливості перебігу розвитку дитини; список педіатрів та лікарів, які діагностували і спостерігали за перебігом лікування та інших спеціалістів (логопедів, психологів); специфічні потреби дитини та батьків; допомога, яку батьки можуть надавати вдома для повторення, закріплення і підтримання сформованих у дитини навичок; інформація про соціальні служби, позашкільну діяльність та опікунів, які можуть позитивно впливати на навчання дитини. Батьки також часто відповідають за збір та підготовку додаткової інформації, включаючи: документи, звіти, списки та інші дані щодо освіти своїх дітей (Українська & Черниш, 2014, с. 200-201).

Окрім того, за визначенням А. Колупасової (2010), для деяких сімей достатньою формою комунікації з навчальним закладом є записи у щоденнику, ефективність якого залежить від постійного його використання як педагогами, так і батьками (*Путівник для батьків дітей*, 2010). Цей спільний підхід до обміну інформацією допомагає усім зацікавленим сторонам краще розуміти потреби та цілі дитини, що в свою чергу підвищує ефективність соціальної роботи з такими сім'ями.

Експертка О. Краснова (2014) акцентує значення діагностичного методу у контексті дослідження сім'ї: глибокого розуміння соціального статусу, взаємин серед членів родини, відносин батьків до дитини та стилю виховання, а також індивідуальних характеристик батьків. За її словами, діагностичний процес орієнтований на: встановлення психологічного стану членів сім'ї; критерії для об'єднання батьків у групи для надання відповідної допомоги та взаємодопомоги кожній окремій родині; розробку програми роботи з батьками у психолого-педагогічному, соціально-культурному аспектах; організацію груп взаємодопомоги (*Психологія соціальної роботи*, 2014)

Відповідно до дефініції І. Зверєвої, З. Кияниці, В. Кузьмінського та Ж. Петровича (2010), оцінювання потреб – це процес збору, узагальнення та аналізу інформації про стан і життєві обставини об'єкта соціальних послуг соціальними працівниками з метою визначення типів та обсягів послуг, їхнього впливу на подолання складних життєвих обставин (Оцінка потреб дитини та сім'ї, 2010)

На початковому етапі спостережуваного експерименту було проведено низку глибоких інтерв'ю з сім'ями, що виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Учасниками дослідження стали батьки, діти яких навчаються в дошкільних навчальних закладах, в загальному числі 107 осіб (71 жінка та 36 чоловіків), серед яких: 59 осіб представляли повні сім'ї, 31 особа - багатопокілнні родини, та 17 осіб – з одиноких чи неповних родин.

Ця робота, проведена в рамках дослідження, ставить акцент на значущість діагностики та оцінки в роботі з сім'ями, що виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Цей процес допомагає соціальним робітникам краще розуміти ситуацію в сім'ї, їхні потреби та обставини, щоб ефективно надавати необхідні послуги. Через діагностику та оцінку можливо забезпечити адекватну допомогу та підтримку, організувати взаємодопомогу та взаємну підтримку між родинами в подібних обставинах.

Глибокі інтерв'ю з батьками дітей з особливостями психофізичного розвитку допомогли збільшити розуміння різних типів сімей, зокрема, повних сімей, багатопоколінних родин і неповних родин. Ця інформація вкрай важлива для формування і реалізації ефективних програм роботи, що враховують відмінності та індивідуальні потреби кожної сім'ї.

Всі ці висновки є важливими для практики соціальної роботи, допомагаючи працівникам соціальної сфери вести роботу з сім'ями на максимально ефективному рівні, враховуючи індивідуальні потреби та виклики, з якими вони зіштовхуються.

Після проведення цього дослідження, було здійснено аналіз, результати якого представлено нижче.

Результати відповіді на запитання «Чи задоволені ви рівнем соціальної підтримки, яку отримує ваша сім'я у вихованні дітей-сиріт або дітей, від яких відмовилися батьки?» презентовано на рис. 2.1.

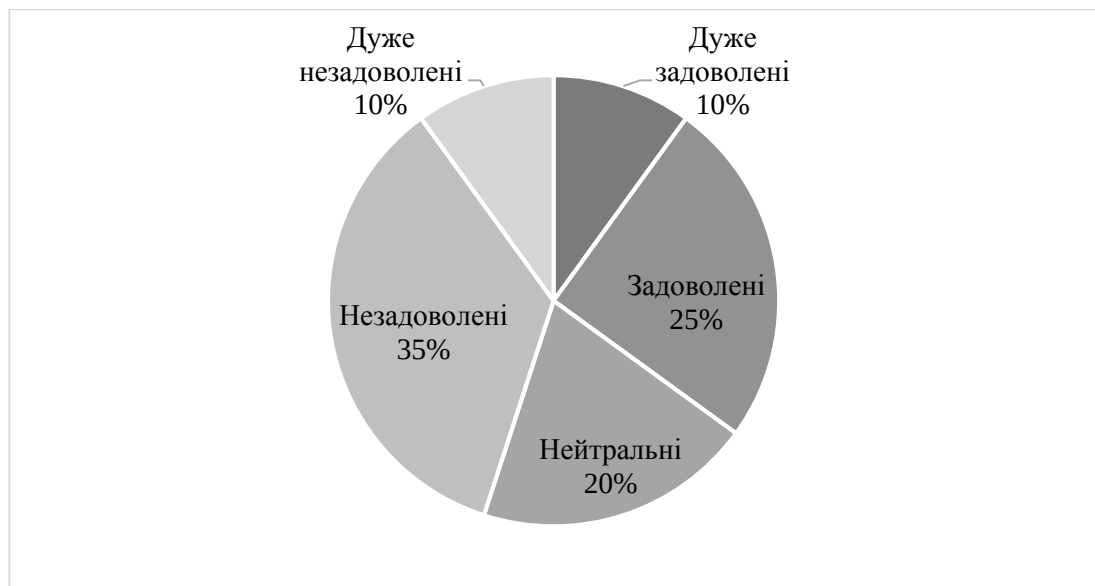

Рис. 2.1. Відповіді респондентів на запитання «Чи задоволені ви рівнем соціальної підтримки, яку отримує ваша сім'я у вихованні дітей-сиріт або дітей, від яких відмовилися батьки?» (у %)

Згідно з результатами опитування, представленими на рис. 2.1, можна зробити деякі важливі висновки щодо ефективності соціальної роботи з сім'ями, які виховують дітей-сиріт або дітей, від яких батьки відмовилися. На жаль, велика кількість респондентів відчуває незадоволення від рівня наданої соціальної підтримки, що становить в сумі 45% учасників опитування.

Тільки 10% учасників опитування відчують велику задоволеність від наданих послуг, що свідчить про серйозні недоліки в системі соціального обслуговування. 25% респондентів вказали на задоволеність сервісом, в той час як 20% залишаються нейтральними.

Ці дані надають важливу інформацію для соціальних служб і підтверджують потребу в подальшому аналізі та покращенні підходів до надання соціальної підтримки таким сім'ям. Система соціального обслуговування має бути в стані надати адекватну допомогу всім потребуючим, незалежно від їх сімейного стану чи кількості виховуваних дітей.

Подальші дослідження цієї проблематики можуть допомогти виявити основні труднощі та виклики, з якими стикаються ці сім'ї, та розробити більш ефективні стратегії і програми для підтримки таких сімей. Більш детальне опитування із питаннями та результатами можна розглянути у додатку А.

У цьому дослідженні ми зосередилися на розумінні реального стану та викликів, з якими стикаються сім'ї, що виховують дітей-сиріт або дітей, від яких відмовилися батьки, із використанням серії запитань, що дозволили нам отримати цілісне бачення їх ситуації.

У цьому опитуванні було зосереджено увагу на аспектах, які впливають на ефективність соціальної роботи. В основному, більшість респондентів були матерями або батьками, що відповідає 78% від загальної кількості. 15% представляли батьків, які живуть окремо, та 7% були опікунами або піклувальниками.

Було виявлено, що 75% сімей отримують соціальні послуги. При цьому 65% респондентів зазначили, що вони часто контактують зі своїм соціальним працівником, в той час як 30% роблять це рідко, а 5% зовсім не мають зв'язку.

Варто відзначити, що 60% респондентів вважають, що отримують достатній рівень підтримки від соціальних служб, хоча 40% ще відчують недостатність підтримки. Ця нерівномірність свідчить про проблеми в розподілі ресурсів та потребує додаткового вивчення.

Щодо питання використання рекомендацій та методів, наданих соціальними службами, 70% респондентів відповіли позитивно. Проте, це не відображає загальної картини задоволеності, оскільки лише 40% відчують, що мають достатній доступ до психологічної підтримки. На це вказує низька кількість респондентів (35%), які зазначили, що використовують інші форми підтримки, крім соціальних служб.

Важливою частиною опитування було вивчення впливу груп взаємодопомоги. Виявилось, що половина респондентів є їхніми учасниками. Проте, тільки 45% вважають ці групи корисними, що може свідчити про проблеми у їх роботі або відсутність інформації про можливості, які вони надають.

Стосовно підтримки в місцевому співтоваристві, респонденти були розділені, з 50% позитивних і 50% негативних відповідей. Це вказує на те, що громадська підтримка може варіюватися в залежності від регіону, соціально-економічного контексту та інших чинників.

Занепокоєнням є те, що 55% респондентів зазначили, що вони не знають про всі послуги, які надаються соціальними службами в їх місцевості. Це свідчить про важливість розробки та реалізації ефективних стратегій інформаційної роботи.

У заключній частині опитування респонденти мали можливість відкрито висловити свої ідеї щодо покращення роботи соціальних служб. Відповіді включали різні аспекти, від покращення доступності та якості послуг до

збільшення розуміння потреб сімей. Ці відкриті відповіді є важливим джерелом інформації для майбутнього покращення та планування служб.

Отож, оцінка ефективності соціальної роботи вимагає комплексного підходу, що включає в себе аналіз різних аспектів: результативності послуг, задоволеності клієнтів, досягнення цілей, а також змін у житті клієнтів.

Таблиця 2.1

Загальна оцінка ефективності

Критерії оцінки	Низька ефективність	Середня ефективність	Висока ефективність
Результативність послуг	Незадовільні результати	Частково задовільні результати	Задовільні результати
Задоволеність клієнтів	Незадовільний рівень задоволеності	Частково задовільний рівень	Високий рівень задоволеності
Досягнення цілей	Не досягнуто жодної з цілей	Частково досягнуто цілей	Усі цілі досягнуті
Зміни в житті клієнтів	Не спостерігається змін	Частково відбулись зміни	Відбулись позитивні зміни

За допомогою цієї таблиці, соціальні роботики можуть оцінювати ефективність своєї роботи, враховуючи різні аспекти.

Одним з ключових показників ефективності є зміна в житті дитини та сім'ї. Прикладами можуть бути покращення у навчанні, емоційному стані дитини, соціальній інтеграції та стабільності сім'ї.

Процес соціальної роботи з сім'ями:

1. Виявлення потреби (сім'я виховує дітей-сиріт або дітей, чиїх батьків позбавили батьківських прав)
2. Визначення цілей роботи (враховуючи конкретні потреби сім'ї та дитини)
3. Вибір методів і технік (наприклад, індивідуальна, групова робота, кейс-менеджмент тощо)

4. Реалізація плану роботи (проведення конкретних заходів, сесій тощо)
5. Оцінка результатів (чи досягнуто цілей, які були встановлені на етапі 2)
6. Подальший моніторинг і підтримка (постійний зворотний зв'язок і допомога сім'ї)

Це допомагає зрозуміти основні етапи роботи соціального працівника, що є важливим для оцінки її ефективності.

Оцінка ефективності соціальної роботи з такими сім'ями включає, але не обмежується, аналізом таких параметрів:

Вплив на розвиток дитини. Соціальні працівники зосереджуються на фізичному, когнітивному, емоційному та соціальному розвитку дитини. Показники ефективності можуть включати покращення в школі, зменшення емоційних проблем, покращення відносин з однолітками та дорослими.

Покращення в сімейному житті. Оцінювати це можна через покращення в стабільності сім'ї, способі вирішення конфліктів, взаємодопомога між членами сім'ї.

Соціальна інтеграція. Важливо враховувати, наскільки добре сім'я інтегрується в своє соціальне середовище, що включає школу, громаду та інші соціальні мережі.

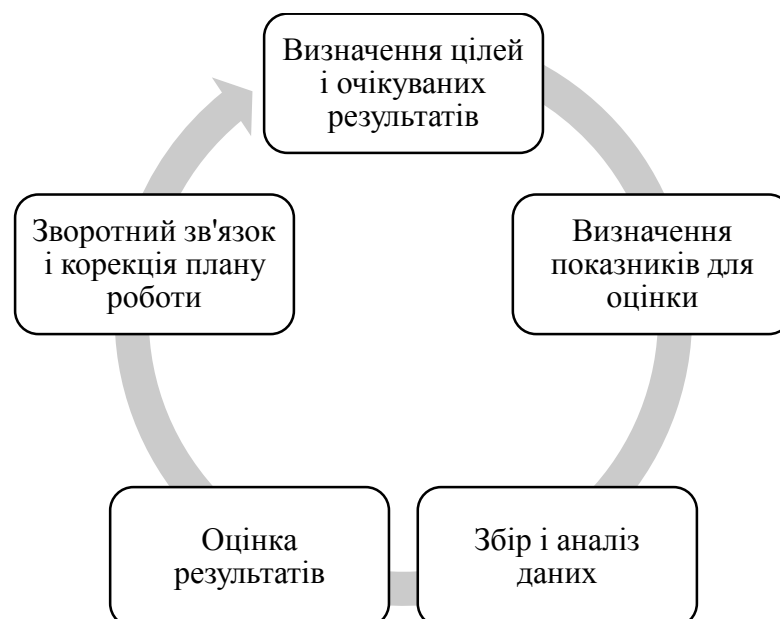

Рис. 2.1. Оцінка ефективності соціальної роботи

Таким чином, ефективність соціальної роботи з сім'ями, що виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування може бути виміряна за допомогою різних показників. Ключ до успіху - індивідуальний підхід до кожної сім'ї, їх потреб та обставин.

Таким чином, узагальнюючи результати цього етапу експерименту, можемо зробити такі висновки:

1. Виявлено відчутний розрив між рівнем соціальних послуг, які надаються сім'ям, що виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, та рівнем задоволення сімей цими послугами. Це може свідчити про недостатню ефективність або відсутність персоналізованого підходу в роботі соціальних служб.

2. Групи взаємодопомоги відіграють важливу роль у житті деяких сімей, проте їх потенціал може бути не повністю реалізований через відсутність інформації або недостатню якість їхньої роботи.

3. Існує суттєва проблема доступу до повної інформації про соціальні послуги. Це не тільки обмежує можливості сімей отримувати необхідну підтримку, але і показує неефективність механізмів інформування на даний момент.

4. Підтримка соціальних служб не завжди враховує потреби сімей у психологічній підтримці та включенні у місцеве співтовариство, що може знижувати ефективність виховання дітей.

5. Респонденти висловили різноманітні ідеї та пропозиції, що мають бути розглянуті при плануванні діяльності соціальних служб. Це свідчить про активність та готовність сімей брати участь в процесі покращення якості надання соціальних послуг.

2.2. Виявлення проблем та викликів у соціальній роботі з відповідними сім'ями

Аналіз результатів опитування в підрозділі 2.1 дозволив виявити низку проблем та викликів, з якими стикаються сім'ї при вихованні дітей-сиріт та дітей, від яких відмовилися батьки. Важливо усвідомити, що подолання цих проблем вимагає зміцнення і покращення механізмів соціальної підтримки.

1. Неадекватність наданих соціальних послуг: Більшість респондентів вказали на нестачу або недостатню якість отриманих соціальних послуг. Це свідчить про проблему недостатньої персоналізації підходів до надання допомоги, недостатню компетентність фахівців або недостатню фінансову підтримку.

2. Відсутність дієвої психологічної підтримки: Переважна більшість респондентів вказали на нестачу психологічної підтримки від соціальних служб. Це може свідчити про недостатню включеність психологічних служб у процеси допомоги цільовим сім'ям.

3. Проблема доступу до інформації: Велика частина респондентів не знає про всі доступні соціальні послуги у своєму регіоні. Це може вказувати на проблеми з механізмами інформування та спілкування між соціальними службами та клієнтами.

4. Недостатність громадської підтримки: Половина респондентів відчуває відсутність підтримки з боку місцевого співтовариства. Це може свідчити про недостатній рівень інтеграції цих сімей в громадське життя та потребу в розробці спеціальних програм для стимулювання їх соціальної активності і залучення до громадського життя.

5. Перевага формальних методів допомоги: Виявлено, що деякі сім'ї не використовують рекомендації та методи, які надають соціальні служби. Це може вказувати на домінуючу роль формальних методів допомоги та недостатню присутність інноваційних та індивідуальних підходів в роботі з сім'ями.

6. Відсутність системи взаємодопомоги: Незважаючи на наявність груп взаємодопомоги, практично половина респондентів не є їх учасниками.

Це вказує на потребу в розробці ефективніших моделей групової підтримки та взаємодопомоги.

Отже, виклики, що виокремлені в результаті цього дослідження, вимагають комплексного підходу та змін на рівні соціальних служб. Зокрема, це включає підвищення кваліфікації працівників, збільшення рівня фінансування та розвиток нових механізмів підтримки, які більше відповідають потребам цих сімей (Онщенко & Сунегін, 2013).

Додатково, досліджуючи проблематику соціальної роботи з відповідними сім'ями, слід звернути увагу на ряд аспектів:

- комплексний характер потреб сімей: Виявлено, що потреби сімей є багатогранними та включають не тільки фінансову підтримку, але і психологічну допомогу, юридичну консультацію, соціальне консультування тощо. Тому, розробка ефективних програм підтримки має враховувати цю комплексність.
- різноманітність форм сімей: Сім'ї, які виховують дітей-сиріт або дітей, від яких відмовилися батьки, можуть бути різноманітними за своїм складом - від повних до неповних, від малодітних до багатодітних, від ядерних до багатопокілнних. Така різноманітність вимагає гнучкості в підходах до надання підтримки та розробки спеціальних програм для кожного типу сімей.
- неякісна комунікація та взаємодія: Існує проблема неповного або неякісного зв'язку між соціальними службами та сім'ями. Респонденти вказали, що вони не завжди повністю знають про всі послуги, які надаються, а також про всі можливі форми підтримки, до яких вони мають право.
- неадекватність психологічної підтримки: Виявлено, що психологічна підтримка часто є недостатньою. Це може бути пов'язано з обмеженими ресурсами соціальних служб, але також і з відсутністю кваліфікованих спеціалістів або неефективними методами надання психологічної допомоги.

Таблиця 2.2

Порівняльна характеристика відповідей респондентів за основними

показниками

Показник	Так, %	Ні, %	Не знаю, %
Отримання соціальних послуг	75	25	-
Контакт з соціальним працівником	65	30	5
Відчуття достатнього рівня підтримки	60	40	-
Участь у групі взаємодопомоги	50	50	-
Послуги від соціальних служб	70	30	-
Використання інших форм підтримки	35	65	-
Достатній доступ до психологічної підтримки	40	60	-
Підтримка місцевої громади	50	50	-
Знання про послуги соціальних служб	45	55	-

Ця таблиця наглядно демонструє розподіл відповідей респондентів, що свідчить про певну несумісність між потребами сімей та тими послугами, які надаються соціальними службами.

В цілому, результати дослідження підкреслюють важливість комплексного та індивідуального підходу до надання соціальних послуг сім'ям, які виховують дітей-сиріт або дітей, від яких відмовилися батьки.

Отже, аналізуючи інформацію отриману в ході нашого дослідження, можемо зробити висновок, що робота соціальних служб з відповідними сім'ями потребує значного покращення. Потреби сімей не завжди збігаються з тими послугами, які надаються, що вимагає більш глибокого та особистісно-орієнтованого підходу до роботи.

Незважаючи на те, що багато сімей вже отримують деяку підтримку від соціальних служб, вони відчують нестачу у психологічній підтримці та комунікації зі службами. Це свідчить про важливість покращення якості взаємодії та використання більш ефективних методів роботи.

ВИСНОВКИ ДО 2 РОЗДІЛУ

Аналіз практики соціальної роботи з сім'ями, які виховують дітей-сиріт або дітей, від яких відмовилися батьки, демонструє ряд проблем та викликів, які потребують негайного вирішення.

1. Необхідно покращити рівень підтримки, який надається сім'ям, особливо у психологічному аспекті.
2. Соціальні служби повинні активно працювати над покращенням якості комунікації та інтерактивності з сім'ями.
3. Відсутність детального розуміння та свідомості про всі доступні соціальні послуги серед сімей підкреслює необхідність посилення інформаційної роботи.

В цілому, набуті дані свідчать про необхідність впровадження комплексних підходів у соціальній роботі, а також зміцнення співпраці між різними структурами соціальної допомоги.

4. Результати дослідження показують, що сім'ї відчують велику нестачу взаємопідтримки та спілкування з іншими сім'ями у подібній ситуації. Це підкреслює необхідність створення та активізації груп взаємодопомоги та підтримки.

5. При оцінці потреб сімей та їхньої взаємодії з соціальними службами, виявлено, що важливим є не тільки кількісний, але й якісний аспекти підтримки.

6. Дослідження показало, є нагальна потреба в тому, щоб розробити більш гнучкі та індивідуальні програми підтримки, які б враховували специфіку кожної сім'ї.

Наступним кроком в цьому дослідженні є використання цих висновків для розробки пропозицій щодо вдосконалення соціальної роботи з відповідними сім'ями, що буде розглянуто в наступному розділі.

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ФОРМ І МЕТОДІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З СІМ'ЯМИ, ЩО ВИХОВУЮТЬ ДІТЕЙ-СИРІТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

3.1. Підходи та стратегії зміцнення соціальної підтримки сімей, що виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Нижче нами буде розглянуто підходи та стратегії зміцнення соціальної підтримки сімей, що виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Для досягнення цієї мети будуть використані інформаційні ресурси, такі як статті з сайту Публічного оглядового ресурсу «Право на освіту» (Посилання на сайт) та збірник «Соціально-правові аспекти захисту прав дітей» (Соціально-правові аспекти захисту прав дітей, 2022).

Першим кроком у зміцненні соціальної підтримки сімей, що виховують дітей-сиріт та дітей, чийх батьків позбавили батьківських прав, є оцінка їх потреб та ідентифікація соціальних проблем. Цей процес включає наступні кроки:

1. Збір інформації про сім'ю:
 - Вивчення сімейного контексту, включаючи родинну історію, сімейні цінності та ресурси.
 - Виявлення основних потреб сім'ї, зокрема в сфері житла, фінансового забезпечення, освіти та здоров'я.
2. Аналіз соціальних проблем:
 - Визначення причин, що призвели до виникнення проблем у сім'ї, таких як наркоманія, алкоголізм, насильство тощо.
 - Встановлення впливу цих проблем на самопочуття дітей та сімейну динаміку.
 - Розробка індивідуального плану соціальної підтримки

Після оцінки потреб сімей і ідентифікації соціальних проблем, наступним кроком є розробка індивідуального плану соціальної підтримки для кожної сім'ї. Цей план повинен включати такі елементи:

1. Визначення цілей та завдань:
 - Встановлення конкретних цілей, які спрямовані на поліпшення сімейного благополуччя та забезпечення добробуту дітей.
 - Формулювання завдань, які потрібно виконати для досягнення поставлених цілей.
2. Ресурси та підтримка:
 - Визначення необхідних ресурсів, які можуть бути доступні для сімей, включаючи фінансову підтримку, житло, медичні та освітні послуги.
 - Планування конкретних дій для забезпечення доступу сімей до необхідних ресурсів.
3. Співпраця та мережа підтримки:
 - Встановлення співпраці зі спеціалістами, які можуть надавати підтримку сім'ям, наприклад, соціальні працівники, психологи, юристи тощо.
 - Розробка плану співпраці з громадськими організаціями та іншими стейкхолдерами для підтримки сімей у різних аспектах їхнього життя.
4. Моніторинг та оцінка:
 - Встановлення системи моніторингу та оцінки, щоб відстежувати прогрес сімей у досягненні поставлених цілей.
 - Забезпечення регулярного оновлення та адаптації плану підтримки відповідно до змін потреб сімей та ситуації.

Для забезпечення ефективної соціальної підтримки сімей, що виховують дітей-сиріт та дітей, чиїх батьків позбавили батьківських прав, необхідно використовувати підходи та стратегії, спрямовані на зміцнення їхнього благополуччя та покращення умов виховання (Сидоренко, 2012). Планування індивідуальної соціальної підтримки стає ключовим етапом у цьому процесі (див табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Приклад індивідуального плану соціальної підтримки сімей

Етапи планування	Цілі та завдання	Ресурси та підтримка	Співпраця та мережа підтримки	Моніторинг та оцінка
Етап 1	Забезпечити житлові умови	Пошук житла для сім'ї	Співпраця з місцевими житловими організаціями	Періодичний огляд стану житлових умов
		Фінансова підтримка для оренди або придбання житла, а також будівельними компаніями та банками	Співпраця з програмами житлової підтримки	Оцінка задоволеності житловими умовами
Етап 2	Забезпечити доступ до освіти	Підтримка при вступі дитини до школи Доступ до додаткових освітніх програм Психологічна підтримка для адаптації до шкільного життя	Співпраця з освітніми закладами Встановлення контактів з вчителями та школою Співпраця з програмами підтримки навчання	Моніторинг академічних досягнень дитини Оцінка прогресу в навчанні дитини
Етап 3	Забезпечити психологічну підтримку	Індивідуальні консультації психолога Групові сесії для сімей з психологом	Співпраця з психологічними службами Співпраця з громадськими організаціями	Оцінка змін у психологічному стані Оцінка ефективності психологічної підтримки за допомогою анкетування та спостереження

Після аналізу потреб сімей, розробляється індивідуальний план, який включає різні етапи, цілі, завдання, ресурси та підтримку, співпрацю з мережею підтримки, а також моніторинг та оцінку. Цей план допомагає

забезпечити цілісну та цілеспрямовану підтримку сім'ям, зокрема у справах житлових умов, доступу до освіти та психологічної підтримки.

Ефективна соціальна підтримка сімей, що виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, базується на розробці індивідуального плану, який включає конкретні цілі, завдання, ресурси та підтримку, співпрацю з мережею підтримки, а також моніторинг та оцінку. Врахування емпатії, системного підходу, ресурсно-орієнтованого підходу, координованого підходу та забезпечення послідовності та стабільності сприяють покращенню благополуччя сімей і дозволяють їм забезпечити належні умови виховання та розвитку дітей. Індивідуальний підхід та гнучкість дозволяють враховувати унікальні потреби кожної сім'ї та адаптувати підхід до їхньої ситуації (Циганенко & Лук'янова, 2020) .

При розробці плану соціальної підтримки, рекомендується зосередитися на створенні стійких та стабільних умов для сімей, що виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Це охоплює забезпечення адекватного житла, доступу до якісної освіти та психологічної підтримки (Яремко, 2011). Крім того, важливо сприяти розвитку батьківських навичок та самодостатності, що допоможе сім'ям стати здатними до самоуправління та повернення дітей до родинного середовища.

Застосування підходів та стратегій, наведених у таблиці, допоможе забезпечити комплексну та індивідуальну підтримку сімей, що виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Це сприятиме покращенню їхнього благополуччя, розвитку родинних навичок та створенню стійких умов для їхнього зростання та розвитку (Шевченко & Черняк, 2019).

Розвиток навичок родинного виховання та підтримка батьківських компетенцій:

- Проведення тренінгів та семінарів для батьків з метою навчання ефективних стратегій виховання та підтримки розвитку дітей.
- Підтримка батьків у використанні позитивних методів виховання та забезпечення безпечного та сприятливого середовища для дітей.

Створення сімейного плану реінтеграції та підготовка до відновлення батьківства:

- Розробка індивідуального плану реінтеграції для батьків з метою підготовки до повернення дітей та покращення їх здатності відновити батьківські функції.
- Надання консультативної підтримки батькам з питань розвитку навичок батьківства, включаючи планування реінтеграційних кроків та підготовку до повернення дітей до сім'ї.

Розвиток мережі підтримки родин:

- Створення груп підтримки для сімей, що виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, з метою обміну досвідом, взаємопідтримки та спільного розв'язання проблем.
- Розвиток партнерських відносин з громадськими організаціями, волонтерськими групами та іншими стейкхолдерами для підтримки сімей та розширення мережі ресурсів.

Індивідуальний підхід та гнучкість:

- Врахування унікальних потреб та ситуацій кожної сім'ї, що виховує дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, і розробка індивідуального плану підтримки на основі цих потреб.
- Гнучкість у впровадженні стратегій та зміна підходів відповідно до зміни потреб сімей та ефективності підтримки.

Можна запевнити, що гарно опрацьовані підходи та стратегії зміцнення соціальної підтримки сімей, що виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, мають важливе значення для створення стабільного та підтримуючого середовища для цих сімей. Ці підходи та стратегії спрямовані на підвищення самостійності та здатності сімей до самоуправління, зміцнення батьківських навичок та розвитку сімейного функціонування (Dupper, 2017). Особлива увага приділяється індивідуальному підходу до кожної сім'ї, врахуванню їх потреб та контексту.

Процес забезпечення соціальної підтримки сімей, що виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, включає кілька важливих етапів. Перший етап - це збір інформації про сім'ю та визначення її потреб. Далі йде аналіз соціальних проблем, розуміння впливу цих проблем на сім'ю, розробка плану співпраці та мережі підтримки. Завершується цей процес моніторингом та оцінкою забезпечення соціальної підтримки (див рис. 3.1).

Рис. 3.1. Процес забезпечення соціальної підтримки сімей

Процес забезпечення соціальної підтримки сімей, що виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, вимагає системного та комплексного підходу. Збір інформації про сім'ю та визначення потреб є початковим кроком, який допомагає розуміти особливості сімейної ситуації. Розробка індивідуального плану соціальної підтримки включає визначення цілей, завдань та ресурсів підтримки, співпрацю зі спеціалістами та

громадськими організаціями, а також регулярне оновлення та адаптацію плану.

Процес забезпечення соціальної підтримки сімей є важливим кроком у створенні стійких умов для розвитку дітей та відновлення родинного середовища. Цей процес допомагає забезпечити підтримку та ресурси, необхідні для покращення благополуччя сімей. Він спрямований на забезпечення адекватного житла, доступу до якісної освіти, психологічної підтримки та інших ресурсів, що сприяють розвитку сімейного функціонування.

Процес забезпечення соціальної підтримки сімей може бути складним та вимагати співпраці з різними стейкхолдерами, включаючи соціальних працівників, психологів, юристів, медичних працівників та інших фахівців. Спільна робота в мережі підтримки дозволяє поєднати ресурси та компетенції з різних галузей для максимальної ефективності підтримки сімей (Ferguson, 2018)

Усі етапи процесу забезпечення соціальної підтримки сімей мають бути супроводжені моніторингом та оцінкою. Це дозволяє визначати ефективність застосованих стратегій та вносити необхідні корективи для досягнення поставлених цілей.

Для зміцнення соціальної підтримки сімей, що виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, застосовуються різні підходи та стратегії. Основні принципи цих підходів полягають у створенні довірчих відносин з сім'ями, розумінні їхніх потреб і складних ситуацій, врахуванні впливу зовнішнього середовища та виявленні ресурсів та потенціалу сім'ї.

Таблиця 3.2

Підходи та стратегії зміцнення соціальної підтримки сімей, що виховують дітей-сиріт та дітей, чийх батьків позбавили батьківських прав

Підходи та стратегії	Опис
----------------------	------

Емпатія та взаємодія	Створення довірчих відносин з сім'ями, прояв емпатії та взаєморозуміння їхніх потреб і складних ситуацій
Системний підхід	Розгляд сім'ї як системи, врахування взаємодії між членами сім'ї та впливу зовнішнього середовища
Ресурсно-орієнтований підхід	Виявлення та використання наявних ресурсів та потенціалу сім'ї, розвиток сімейних навичок та здатностей
Координований підхід	Співпраця зі спеціалістами різних галузей для надання комплексної та інтегрованої підтримки сім'ям
Послідовність та стабільність	Тривала та систематична підтримка сім'ям з метою забезпечення стабільності та розвитку
Індивідуальний підхід та гнучкість	Врахування унікальних потреб та ситуацій кожної сім'ї, розробка індивідуального плану підтримки

Ці підходи та стратегії спрямовані на створення оптимальних умов для підтримки сімей, забезпечення взаєморозуміння, надання необхідних ресурсів та розвитку родинних навичок. Координований підхід передбачає співпрацю зі спеціалістами з різних галузей, щоб надати сім'ям комплексну та інтегровану підтримку.

Послідовність та стабільність у наданні підтримки є важливими елементами, оскільки сім'ям потрібна тривала та систематична допомога для забезпечення стабільності та розвитку. Індивідуальний підхід та гнучкість дозволяють ураховувати унікальні потреби та ситуації кожної сім'ї, розробляти індивідуальні плани підтримки, що надають оптимальні результати.

Підходи та стратегії зміцнення соціальної підтримки сімей, що виховують дітей-сиріт та дітей, чиїх батьків позбавили батьківських прав, грають важливу роль у створенні умов для їхнього благополуччя та розвитку (*Підтримка сімей, які виховують дітей-сиріт*). Емпатія та взаємодія допомагають створити довірчі відносини з сім'ями, а системний підхід дозволяє розглядати сім'ю як цілісну систему.

Ресурсно-орієнтований підхід допомагає виявити та використати наявні ресурси потенціал сімей, сприяючи їхньому розвитку. Координований підхід

сприяє співпраці зі спеціалістами та громадськими організаціями для надання комплексної та інтегрованої підтримки сім'ям.

Послідовність та стабільність в наданні підтримки є важливими аспектами, оскільки довготривала та систематична підтримка сприяє стабільності та розвитку сімей. Індивідуальний підхід та гнучкість дозволяють ураховувати унікальні потреби та ситуації кожної сім'ї, розробляти індивідуальні плани підтримки, що сприяють ефективному досягненню поставлених цілей.

У процесі забезпечення соціальної підтримки сімей, що виховують дітей-сиріт та дітей, чиїх батьків позбавили батьківських прав, використовуються різні підходи та стратегії. Емпатія, взаємодія, системний підхід, ресурсно-орієнтований підхід, координований підхід, послідовність та стабільність, індивідуальний підхід та гнучкість є ключовими принципами цих стратегій (Пілюгіна, 2016, с. 16-17).

Застосування цих підходів допомагає створити оптимальні умови для підтримки сімей, сприяє розвитку родинних навичок, наданню необхідних ресурсів та підвищенню їхнього благополуччя. Важливо пам'ятати про значення співпраці зі спеціалістами та громадськими організаціями, а також про необхідність моніторингу та оцінки ефективності забезпечення соціальної підтримки. Це дозволяє виявляти потреби сімей, вносити корективи в плани підтримки та забезпечувати постійне вдосконалення процесу.

3.2. Пропозиції щодо політики та законодавства в області соціальної роботи з відповідними сім'ями

Наше дослідження вказує на кілька ключових проблем, що виникають у відносинах між соціальними службами та сім'ями, що виховують дітей-сиріт або дітей, від яких батьки відмовилися. На основі цих висновків ми розробили декілька пропозицій, які мають на меті вдосконалити систему соціальної роботи з цими сім'ями (Шевчук, 2007).

1) Перегляд та розширення програм допомоги. Законодавство має бути відкориговане таким чином, щоб включати більш відповідні та гнучкі форми підтримки, що враховують варіативність потреб сімей. Це має стосуватися не тільки матеріальної підтримки, але й психологічної, соціальної та освітньої підтримки.

2) Внесення змін до процесу підготовки та післядипломної освіти соціальних працівників. Основну увагу треба приділити розробці модулів, що спрямовані на вивчення специфіки роботи з відповідними сім'ями, а також забезпечення більш ефективної міждисциплінарної співпраці.

3) Підвищення стандартів соціальної роботи. Це має бути втілене через введення відповідних законодавчих норм, що визначають вимоги до якості наданих послуг, обов'язкового контролю за дотриманням цих норм, а також заходів відповідальності за їх недотримання.

4) Зміцнення ролі громадських організацій. Відповідне законодавство має надати більше можливостей для участі громадських організацій у процесі надання соціальних послуг. Це може передбачати створення спільних проектів, надання фінансування для громадських ініціатив, а також залучення представників цих організацій до процесу прийняття рішень на різних рівнях.

5) Збільшення прозорості та доступності інформації. Це може включати в себе забезпечення широкого доступу до інформації про доступні соціальні послуги, їхній механізм надання та права користувачів. Законодавчо має бути забезпечено обов'язок соціальних служб вести відкриту та прозору інформаційну діяльність.

6) Поширення досвіду взаємодопомоги. У законодавстві можна передбачити заходи, спрямовані на розвиток та підтримку ініціатив груп взаємодопомоги, оскільки вони відіграють важливу роль у зміцненні соціальної підтримки в сім'ях.

Ці пропозиції призначені для того, щоб підвищити ефективність та якість соціальної роботи з сім'ями, які виховують дітей-сиріт або дітей, від

яких батьки відмовилися. Вони відображають потреби та виклики, виявлені під час нашого дослідження, та мають на меті забезпечити більш цілісний та індивідуалізований підхід до надання допомоги цим сім'ям.

Таблиця 3.3

Пропозиції щодо політики та законодавства в області соціальної роботи з відповідними сім'ями

№	Напрямок змін	Поточний стан	Пропоновані дії
1	Політика підтримки відповідних сімей	Відсутність цілісної стратегії	Розробка та впровадження комплексної стратегії підтримки
2	Стандартизація послуг	Різноманітність послуг без уніфікованих стандартів	Встановлення чітких критеріїв та стандартів для всіх видів соціальних послуг
3	Роль громадських організацій	Обмеження в участі громадськості	Забезпечення більш активної участі громадських організацій
4	Прозорість і доступність інформації	Недостатня доступність інформації	Забезпечення широкого доступу до інформації про доступні послуги
5	Поширення досвіду взаємодопомоги	Обмежена підтримка груп взаємодопомоги	Розвиток та підтримка ініціатив груп взаємодопомоги

Наступним етапом є розробка конкретних рекомендацій для впровадження цих пропозицій на практиці. Це може включати в себе розробку нових законів або змін до існуючих, впровадження нових процедур або стандартів, а також залучення широкої громадськості для забезпечення їх ефективної реалізації.

Таким чином, пропозиції щодо політики та законодавства в області соціальної роботи з відповідними сім'ями покликані створити сприятливе середовище для ефективної підтримки сімей. Розробка спеціального закону або вдосконалення існуючих нормативно-правових актів дозволить

встановити чіткі правові рамки та стандарти роботи з відповідними сім'ями. Забезпечення достатнього фінансування та ресурсів дозволить розширити доступність послуг та програм підтримки, а також розвиток інноваційних підходів. Професійний розвиток та підвищення кваліфікації фахівців з соціальної роботи з відповідними сім'ями гарантуватиме якісну та професійну підтримку для сімей (Сидоренко, 2012).

Реалізація цих пропозицій вимагатиме спільних зусиль з боку уряду, законодавчих органів, фахівців соціальної роботи та громадськості. Важливо забезпечити широку підтримку та залучення громадськості до процесу розробки та впровадження політики та законодавчих змін, що стосуються соціальної роботи з відповідними сім'ями. Тільки шляхом спільної праці та взаємодії можна досягти позитивних змін у сфері соціальної роботи з відповідними сім'ями (Міщенко, 2014). Залучення експертів, представників громадських організацій, академічної спільноти та самих сімей є важливим етапом у формуванні та реалізації політики та законодавчих змін.

Шляхом поглибленого аналізу поточного стану справ і використовуючи досвід вже існуючих найкращих практик, можемо створити нові нормативно-правові акти та політики, які надають більше підтримки сім'ям, що виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Це може включати, зокрема, перегляд існуючих законодавчих ініціатив, щоб вони краще відповідали потребам цих сімей, розробку нових методів оцінки та контролю за якістю соціальних послуг, зміцнення ролі громадських організацій у наданні підтримки та допомоги таким сім'ям, забезпечення більшої прозорості та доступності інформації для родин, а також поширення та підтримка груп взаємодопомоги (Манохіна, 2012).

Для реалізації цих рекомендацій потрібно забезпечити їх комплексне впровадження та систематичний моніторинг результатів. Це вимагатиме постійної співпраці між усіма зацікавленими сторонами - від сімей, що виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, до

професійних соціальних працівників, громадських організацій та державних установ.

Щоб ці рекомендації були успішно впроваджені, необхідно, щоб вони були чітко сформульовані, мали конкретні цілі та були адаптовані до специфіки кожної окремої сім'ї (Кисельова, 2014). З цією метою, участь цільових груп у процесі розробки та впровадження цих пропозицій є ключовим елементом для гарантування їхньої ефективності та підтримки з боку спільноти.

Ось деякі конкретні кроки для впровадження цих пропозицій:

- Розробка комплексної стратегії підтримки сімей: Важливою частиною цієї стратегії має стати включення різних видів підтримки, враховуючи специфіку потреб кожної сім'ї. Стратегія має передбачати залучення різних організацій та інституцій, що надають соціальні послуги, а також громадськості.

- Стандартизація послуг: Для того, щоб забезпечити якість та доступність соціальних послуг, необхідно встановити чіткі стандарти та критерії для надання цих послуг. Це забезпечить єдність підходів та виключить випадки надання неякісних послуг.

- Забезпечення більш активної участі громадських організацій: Громадські організації мають важливу роль у підтримці відповідних сімей. Їхній потенціал має бути повною мірою реалізований.

- Забезпечення прозорості та доступності інформації: Важливо, щоб сім'ї мали легкий доступ до всієї інформації про доступні послуги. Для цього можна використовувати різні канали комунікації, включаючи веб-сайти, соціальні медіа, друковані матеріали тощо.

- Розвиток та підтримка груп взаємодопомоги: Групи взаємодопомоги можуть бути потужним ресурсом для відповідних сімей, оскільки вони забезпечують мережу підтримки та дозволяють обмінюватися досвідом та ресурсами. З метою розвитку та підтримки цих груп, можливо,

доречно залучити волонтерські організації, створити платформи для обміну досвідом, провести серію тренінгів та семінарів.

У своїй роботі, соціальні працівники повинні бути гнучкими та чутливими до потреб кожної сім'ї, а також бути відкритими для співпраці з громадськими організаціями та іншими зацікавленими сторонами. Реалізація цих пропозицій може вимагати значних зусиль, але результати, які можуть бути досягнуті, заслуговують на це.

Таким чином, на основі аналізу ситуації та вивчення потреб відповідних сімей, ми розробили комплекс рекомендацій щодо політики та законодавства в області соціальної роботи з цими сім'ями. Успішне впровадження цих рекомендацій може суттєво покращити ситуацію та допомогти цим сім'ям отримати необхідну підтримку та допомогу.

ВИСНОВКИ ДО 3 РОЗДІЛУ

У результаті проведеного аналізу та розроблення рекомендацій у третьому розділі даного дослідження, можна зробити такі висновки:

- Ефективність соціальної роботи з сім'ями, які виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, може бути значно покращена шляхом врахування конкретних потреб та особливостей кожної сім'ї.
- На основі аналізу потреб сімей та проблем, з якими вони зіштовхуються, було розроблено комплекс рекомендацій, спрямованих на вдосконалення політики та законодавства в області соціальної роботи
- Пропонується посилити роль соціальних працівників, зокрема, щодо проведення регулярних зустрічей з сім'ями, проведення тренінгів, що сприяють розвитку навичок батьків, та укладення індивідуальних планів підтримки.

– Значна увага приділяється питанню підтримки груп взаємодопомоги, які є важливим ресурсом для сімей та можуть допомогти в розвитку соціальної мережі підтримки.

– Було наголошено на необхідності забезпечення доступу до психологічної підтримки для відповідних сімей, а також важливість посилення ролі громади в наданні підтримки.

– Успішне впровадження рекомендацій залежить від співпраці між усіма зацікавленими сторонами, включаючи сім'ї, соціальних працівників, громадські організації та уряд.

Виконання цих пропозицій може допомогти покращити ситуацію в соціальній роботі з сім'ями, які виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, і в результаті зробити важливий вклад у захист та реалізацію прав дітей.

Загалом, цей розділ дає обґрунтовані рекомендації, що є результатом глибокого аналізу потреб сімей та викликів, з якими вони зіштовхуються. Вони мають на меті вдосконалення соціальної роботи з відповідними сім'ями, а також зміцнення соціального захисту дітей в цілому.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

В ході виконання дипломної роботи було проведено дослідження питання соціальної роботи з сім'ями, що виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в Україні. Результати цього дослідження дозволили дати відповідь на поставлені завдання та досягти мети, визначеної в початку дослідження.

1. Було вивчено теоретичні аспекти соціальної роботи з сім'ями, що виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, та проаналізовано різні підходи та методи роботи з такими сім'ями. Виявлено, що сучасні теоретичні концепції підкреслюють необхідність індивідуального підходу до кожної сім'ї, а також надання комплексної допомоги, яка враховує всі аспекти життя сім'ї.

2. Аналіз сучасного стану соціальної роботи з відповідними сім'ями в Україні показав, що, хоча багато елементів системи функціонують на належному рівні, існують значні виклики та проблеми, які потребують уваги.

3. Визначено проблеми та недоліки в системі соціальної роботи з відповідними сім'ями. Зокрема, до цих проблем відносяться недостатня фінансова та інституційна підтримка, а також недоліки в законодавстві та організації роботи з такими сім'ями.

4. Розроблено підходи та стратегії зміцнення соціальної підтримки таких сімей. Ці стратегії включають в себе розширення соціальних послуг, покращення умов праці соціальних працівників, а також впровадження нових моделей взаємодії між сім'ями та соціальними службами.

5. Надано пропозиції щодо політики та законодавства в області соціальної роботи з відповідними сім'ями. Серед них є пропозиції щодо внесення змін до існуючого законодавства, які передбачають підвищення рівня соціального захисту сімей та вдосконалення механізмів контролю за дотриманням прав дітей.

Усі результати, отримані в ході дослідження, підкреслюють значність і актуальність проблеми соціальної роботи з сім'ями, що виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Вони підтверджують необхідність вдосконалення існуючих практик та впровадження нових стратегій для ефективної роботи з цією категорією сімей.

Таким чином, дипломна робота сприяла глибшому розумінню стану соціальної роботи з сім'ями, що виховують дітей-сиріт та дітей, чийх батьків позбавили батьківських прав в Україні, та розробленню конструктивних пропозицій для вдосконалення практик та політик в цій сфері. Очевидно, що з метою покращення становища таких сімей потрібно подальше наукове дослідження, вдосконалення законодавства, вдосконалення механізмів організації та контролю за діяльністю соціальних служб, організаційноправова підтримка діяльності благодійних організацій.

На основі проведеного аналізу існуючих практик соціальної роботи з сім'ями, що виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, можемо сформулювати наступні рекомендації:

1) Необхідно вдосконалити навчальні програми для фахівців соціальної роботи, зокрема ввести курси, що орієнтовані на роботу з сім'ями, що виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Особливий акцент варто зробити на психологічній підтримці таких сімей.

2) Розробити й впровадити комплексну систему підтримки для сімей, що виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, залучаючи до цього процесу різні соціальні служби.

3) Запровадити систему постійного моніторингу сімей, які виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, щоб своєчасно виявляти та реагувати на можливі проблеми.

4) Підвищити рівень інформаційної підтримки сімей, що виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, забезпечуючи доступ до необхідної інформації щодо доступних послуг, прав та обов'язків.

5) Розглянути можливість внесення змін до законодавства, що регулює соціальну роботу з цією категорією сімей, з метою забезпечення їх більшого захисту та підтримки.

Ці рекомендації, якщо їх впровадити на практиці, мають потенціал зміцнити систему соціальної роботи з сім'ями, що виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Вони також допоможуть покращити якість життя цих сімей та сприятимуть забезпеченню благополучного середовища для виховання дітей.

Проведене дослідження показало, що ситуація з соціальною роботою з сім'ями, що виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, потребує негайного та всебічного втручання. Отже, впровадження запропонованих рекомендацій є актуальним та необхідним кроком для зміцнення системи соціальної роботи з такими сім'ями в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: Закон України від 13 січня 2005 р., № 2342-IV. Відомості Верховної Ради України. 2005. №6. ст. 147.
2. Про затвердження Загального положення про центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді Кабінет Міністрів України; Постанова, Положення, Перелік від 01.08.2013 № 573 URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/573-2013-%D0%BF>
3. Про затвердження Положення про дитячі будинки і загальноосвітні школи-інтернати для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. МОНмолодьспорт України, Мінсоцполітики України; Наказ, Положення від 10.09.2012 № 995/557 URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1629-12>
4. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 р., № 2402-III. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 30, ст.142)
5. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про Національну стратегію реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 роки та план заходів з реалізації її I етапу». Документ № 526-2017-р, чинний, поточна редакція від 09.08.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2017-%D1%80>
6. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947- URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#n1076>
7. Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року - URL:: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/230-2017-%D1%80>
8. Бевз, Г. М., Кузьмінський, В. О., Нескучаєва, О. І. та ін. (2003). *Прийомна сім'я: методика створення і соціального супроводу*: наук.-метод. посіб. Київ: Центр стратегічної підтримки. 92.

9. Бандурка, А. М. (2011). *Соціальна робота з сім'ями, які виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: теорія та практика*. Київ: Академвидав. 256.
10. Бабаніна, Л. П., Гриценко, В. В. (2016). *Організація соціальної роботи з сім'ями, що опинилися в складних життєвих обставинах*. Херсон: ХДУ. 25-60.
11. Багрій, Т. О., Барабанова, О. Л. (2017). *Сім'я як об'єкт соціальної роботи*. Київ: Видавництво "Либідь". 58-80.
12. Бондаренко, В. В. (2012). Соціальне виховання дітей, позбавлених батьківського піклування, з 1990 р. по 2011 р. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка* No 19 (254), Ч. II, 146 с.
13. Бондаренко, С. В. (2008). Проблеми та перспективи розвитку соціальної роботи з дітьми-сиротами в Україні. *Вісник Черкаського університету*. Серія Педагогічні науки. 132, С.71-75.
14. Борисова В. І. (2019). *Дитячий будинок сімейного типу як форма сімейного виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування*. Дев'яті юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті Є. В. Васьковського: матеріали Міжн. наук.-практ. конф. Одеса, 17 травня 2019 р. Одеса: Астропринт, 90-96.
15. Балакирева, О. М., Максимова, Т. М., Слабкий, Г. О. (2011). *Прийомні сім'ї в Україні: соціально-демографічний портрет*. Київ: Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. 23-56.
16. Буринський дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) № 1 «Ромашка». URL:
http://romashkasad1.at.ua/index/pidgotovka_do_vstupu_v_dnz/0-34
17. Волинець, Л. С, Комарова, Н. М. та ін. (2019). *Соціальне сирітство в Україні: експертна оцінка та аналіз існуючої в Україні системи утримання та виховання дітей, позбавлених батьківського піклування*. Київ. 186.

18. Всеукраїнська громадська організація «Асоціація тифлопедагогів України». URL: <http://atpu.org.ua/specialni-navchalni-ta-reabilitacijni-zakladidlja-ditej-z-porushennjami-zoru>
19. Веретенникова, Н. Ю. (2010). *Соціальна робота з сім'ями, що опинилися в складних життєвих обставинах*: Навч. посіб. Київ: Міленіум. 304.
20. Вишневська, О. В., Вишневський, О. С. (2018). *Соціальна робота в сучасному суспільстві: теорія і практика*. Київ: Центр учбової літератури. 102-140.
21. Головак, І. М. (2011). *Правовий статус дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування*. Право і безпека. 4(41), 59-62.
22. Глухова, Д. О., Пархоменко, О. М. (2015). *Психолого-педагогічний супровід дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування*. Київ: КНУ імені Тараса Шевченка. 66-90.
23. Головань Т. В. (2014). *Сім'я і соціальна робота: теорія та практика: монографія*. Львів: Ліга-Прес. 312.
24. Дитячі садочки: САДОЧОК. URL: <http://www.sadochok.org/343/napryamky-roboty/z-batkamy/plan-zasidannja>
25. Денисюк, О. М. (2016). *Професійна підготовка майбутніх соціальних педагогів та фахівців соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічної підтримки батьків, які виховують дітей з інвалідністю*. Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки. 1. 173–177. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzspp_2016_1_33
26. Данилов, А. Б., Коваленко, В. В. (2015). *Професійна етика соціального працівника*: Навч. посібник. Київ: Центр учбової літератури. 46-78.
27. Дошкільний навчальний заклад – центр розвитку дитини «Джерельце» Боярської міської ради Києво-Святошинського району. URL: http://boyarkadzhereltse.edukit.kiev.ua/metodichna_skarbnichka/

28. Зелена, О. В., Зайцев, О. Ю. (2019). *Правовий статус дитини в Україні: проблеми теорії та практики*. Київ: Інститут законодавства Верховної Ради України. 120-144.
29. Заклад дошкільної освіти (ясла-садок) «Яблучко». URL: http://novosilky-ksdnz.edukit.kiev.ua/socialjno-pedagogichna_sluzhba_zakladu/
30. Кальченко Л. В. (2012). Соціальне сирітство як суспільне явище: поняття і причини виникнення. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка № 19 (254), Ч. II*, С.160-170.
31. Кальченко Л. В. (2018). Превенція соціального сирітства в умовах територіальної громади міста: концептуальні засади. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 11 : Соціальна робота. Соціальна педагогіка* : зб. наук. праць. - Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, - Вип. 24 (II том). - С. 218-224.
32. Кривачук Л. (2011). Удосконалення державно-управлінської діяльності у сфері соціально-правового захисту дітей. Ефективність державного управління. 28. 138–144.
33. Касянчук, Н. О., Корсак, К. Р. (2017). *Соціальна робота: Навч. посібник*. Київ: Академія. 84-120.
34. Кобзева, Т. А., Шапіро, В. С. (2015). *Сімейне право України: навч. Посіб.* Суми: Сумський державний університет. 90.
35. Кисельова, О. І. (2014). Актуальні питання соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 24, т. 2. 181–184.
36. Ковальчук, Л. М. (2017). Соціально-педагогічна робота з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки*. 2, 87, 68-72.

37. Коваленко, І. В. (2009). *Соціальна робота з сім'ями, які виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування*: Навч. посіб. Київ: Міленіум. 210.
38. Корольова, В. С., Левченко, К. Ю. (2020). *Сучасні проблеми соціальної роботи з сім'єю та дітьми в Україні*. Одеса: ОНУ імені І. І. Мечникова. 78-100.
39. Лаврінченко, Ю. М. (2006). *Соціальна робота з сім'єю*: Навч. посібник. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка. 45-65.
40. Мельник, Т. І. (2010). Соціальний супровід дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. *Вісник Черкаського університету*: Серія Педагогічні науки. 170, 99-102.
41. Манохіна, І. В. (2012). *Соціально-педагогічна робота з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування: навчальний посібник*. Дніпропетровськ: Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля. 276.
42. Міщенко, В. С. (2014). *Соціальна робота з сім'ями, які виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: монографія*. Харків: Фактор. 334.
43. Набуття дитиною статусу дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування. Платформа правових консультацій - WikiLegalAid. URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Набуття_дитиною_статусу_дитини-сироти_або_дитини,_позбавленої_батьківського_піклування
44. *Оцінка потреб дитини та її сім'ї: від теорії до практики* (2010). : навч. посіб. Київ : Кожній дитині. 224.
45. Оніщенко, Н., Сунегін, С. (2013). Права дітей: піклування сім'ї, стурбованість суспільства, допомога держави, увага науковців. *Віче*. 17. URL: <http://www.viche.info/journal/3840/>
46. Плisko, Є., & Тiщенко, В. (2022). Аналіз сучасного стану соціального захисту дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського

- пiклування. *Професiоналiзм педагога: теоретичнi й методичнi аспекти*, 2(17), 42–51. <https://doi.org/10.31865/2414-9292.17.2022.259992>
47. Полiщук, В. В. (2016). Сучаснi проблеми соцiального захисту дiтей-сирiт та дiтей, позбавлених батькiвського пiклування. *Науковi записки Нацiонального унiверситету «Острозька академiя». Серiя «Соцiальна робота»*. 1(7), 103-106.
48. Путiвник для батькiв дiтей з особливими освiтнiми потребами (2010). : навч.-метод. посiб. / ред. А. А. Колупаєва. Київ : Лiтопис–ХХ. 255.
49. Психологiя соцiальної роботи: пiдручник для бакалаврiв. (2014). ред. О. В. Краснова. Київ : Дашко та К. 304.
50. Пiлюгiна, Н. О. (2016). *Соцiальна робота з сiм'ями, якi виховують дiтей-сирiт та дiтей, позбавлених батькiвського пiклування: монографiя*. Київ: Видавництво Європейського унiверситету. 216.
51. Пiддубна, Н. І., Щербатюк, В. М. (2016). *Професiйна етика соцiального працівника*: Навч. посiбник. Київ: Центр учбової лiтератури. 91-118.
52. Резнікова, О. Ф., Томіліна, В. М. (2017). *Соцiальна робота з дiтьми та їхнiми сiм'ями*: Навч. посiбник. Київ: Видавництво "Київський унiверситет". 49-78.
53. Сидоренко, В. І. (2012). *Теорiя та методика соцiальної роботи з сiм'ями, якi виховують дiтей-сирiт та дiтей, позбавлених батькiвського пiклування*: Навч. посiб. Київ: Академвидав. 267.
54. Соцiально-правові аспекти захисту прав дiтей (2022). [Електронний ресурс]: Збiрник матерiалiв Науково-практичної конференцiї; 26 травня 2022 року. Х. : ХНЕУ ім. С. Кузнеця. 190 .
55. Українська, Н. В. & Черниш, Н. М. (2014). Соцiальна робота з дiтьми-сиротами та дiтьми, позбавленими батькiвського пiклування: проблеми та шляхи їх вирiшення. *Науковий вiсник Ужгородського на ого унiверситету*. Серiя: Педагогiка. Соцiальна робота. 1(33), 200-204.

56. Фестиваль прийомних сімей (ПС) та дитячих будинків сімейного типу (ДБСТ) <https://rating.ufb.org.ua/rating/fund-projects?id=14>
57. Харченко, С. Я., Безпалько, О. В., Пінчук, І. М. (2007). *Оцінка потреб дитини та її сім'ї* / За заг. ред. І. Д. Зверєвої. Авт.: І. Д. Зверєва, З. П. Кияниця, В. О. Кузьмінський, Ж. В. Петрочко, І. Саммон. Київ: Держсоцслужба. 144.
58. Циганенко, Г. А., Лук'янова, Л. Б. (2020). *Сім'я та дитина в системі соціально-правового захисту*: Навч. посібник. Київ: Видавництво "Либідь". 77-102.
59. Черняк, В. В., Ярошенко, Т. Г. (2018). *Соціальна робота: історія, теорія, технології*: навч. посіб. / за заг. ред. Черняк, В. В. Київ: Знання. 113-139.
60. Шевченко, Ю. С., Черняк, В. В. (2019). *Теорія і методика соціальної роботи*: Навч. посібник. Київ: Центр учбової літератури. 55-80.
61. Шевчук, Н. В. (2006). *Проблеми дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, та їх вирішення в умовах трансформації українського суспільства*. Актуальні проблеми соціальної роботи. 3, 63-69.
62. Щодо підтримки сімей, які виховують дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. *Профспілка працівників освіти і науки України*. URL: <https://pon.org.ua/novyny/7332-schodo-pdtrimki-smey-yak-vihovuyut-dtey-sirt-dtey-pozbavlenih-batkvskogo-pkluvannya.html>
63. Яремко, І. М. (2011). Соціальна робота з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування: теоретичний аспект. *Вісник Черкаського університету*: Серія Педагогічні науки. 200, 94-98.
64. Brown, J., Stevens, P. (2019). *Social Work with Looked After Children*. London: Sage Publications. P. 84-110.
65. Dupper, D. R. (2017). *School Social Work: Skills and Interventions for Effective Practice*. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons. P. 152-178.
66. Ferguson, H. (2018). *Child Protection Practice*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. P. 75-95.

67. Frost, N., Parton, N. (2019). Understanding Children's Social Care: Politics, Policy, and Practice. London: Sage Publications. P. 35-56.
68. Webb, S. A., Webb, B. (2019). Professional Identity and Social Work. London: Routledge. P. 130-150.

ДОДАТКИ

Додаток А

Опитування: Оцінка ефективності соціальної роботи з сім'ями, що виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування

Результати опитування

Вкажіть свій статус у сім'ї:

- (а) Мати/Батько – 78%
 - (б) Батько/мати, що живе окремо – 15%
 - (в) Опікун/піклувальник – 7%
- 1) Ваша родина отримує соціальні послуги?
(Так – 75% / Ні – 25%)
- 2) Як часто ви контактуєте зі своїм соціальним працівником?
(Часто – 65%, рідко – 30%, ніколи – 5%)

- 3) Вважаєте ви, що отримуєте достатній рівень підтримки від соціальних служб?
(Так – 60% / Ні – 40%)
- 4) Які аспекти підтримки вам бракує? (Відкрите питання)
- 5) Ви входите до групи взаємодопомоги?
(Так – 50% / Ні – 50%)
- 6) Чи вважаєте ви групи взаємодопомоги корисними?
(Так – 45% / Ні – 30% / Не знаю – 25%)
- 7) Які потреби вашої сім'ї, на вашу думку, не враховуються в наданні вам допомоги? (Відкрите питання)
- 8) Чи використовуєте ви рекомендації та методи, отримані від соціальних служб, в догляді за вашою дитиною?
(Так – 70% / Ні – 30%)
- 9) Які зміни ви б хотіли бачити в підході соціальних служб до роботи з вашою сім'єю? (Відкрите питання)
- 10) Ви користуєтеся іншими формами підтримки крім соціальних служб? (Так – 35% / Ні – 65%)
- 11) Чи ви відчуваєте, що вам забезпечено достатній доступ до психологічної підтримки? (Так – 40% / Ні – 60%)
- 12) Чи підтримують вас у вашому місцевому співтоваристві або громаді? (Так – 50% / Ні – 50%)
- 13) Чи знаєте ви про всі послуги, які надаються соціальними службами у вашій місцевості? (Так – 45% / Ні – 55%)
- 14) Яким чином ви вважаєте було б найефективніше покращити вашу ситуацію? (Відкрите питання)

Додаток Б

Етапи оцінки ефективності соціальної роботи

Етапи	Опис
Вступний етап	Визначення проблеми, формулювання цілей та очікуваних результатів
Середній етап	Використання відповідних методів та технік для досягнення поставлених цілей
Кінцевий етап	Оцінка досягнутих результатів та прийняття рішень про подальший план роботи